

Življenje in svet

Dr. Jože Rus

Napoleonova pot po slovenskih tleh

»Trka nam Francoz na vrata«

V januarju 1796 so sprejeli ofenzivni Francozi kočno veljavni bojni načrt proti Avstriji. Vrhovni poveljnik Francije v Italiji, Scherer, pa se je obotav-

ljal in smelih načrtov ni hotel priznati. Takšne stvari, si je mislil, naj izvrši, kdor jih je skuhal. Prosil je torej, da so ga odpustili, namestu njega pa je prevzel poveljstvo 27 letni Napoleon Bonaparte.

E. Justin: Napoleon (Gesorez)

Ta mladi mož si je bil dotlej že pridobil nekaj ugleda po Francoskem, ali ostali Evropi je bil še neznana veličina. Zdaj je na čelu raztrganih, sestradanih in obupanih čet izvršil v kratkem času toliko in tako sijajnih podjetij, da sta njegova genialnost in sreča zablesteli visoko na horizontu, dosegli bliskoma vse kote in spravili ob občudovanju naglih dogodkov vso Evropo ob sapo. Napoleon je starike avstrijske generala ponovno premagal, prisilil Sardinijo k premirju, zasedel Lombardijo ter obsedel Mantovo in jo končno zavezal (2. februarja 1797). Celo nadvojvoda Karel, ki je bil pokazal že tolike strateške zmožnosti in prevzel 4. marca poveljstvo v Italiji, je tu žalostno podlegel; saj je njegovi armadi 27 tisoč 500 obupanih mož stalo nasproti 43.000 Francozov pod očarajočim vodstvom Napoleonovim.

Ker je bila Benečija tedaj nevtralna, Avstrijci niso imeli do alpskega oboda v Posočju nobenih trdnih točk; le na bregovih Piave in Tilmenta so skušali zastavljati zmagoviti pohod sovražnikov. Dne 17. marca je bil Napoleonov glavni stan pri Valvasonu na desnem bregu Tilmenta. Ko si je potem priborila vojska prehod preko reke, je Massenova divizija proti pričakovanju zavezala glavno cesto skozi Železni Kanal in začela nevtogoma prodirati v jedro avstrijskih dežel. Princ Karel se je z glavnim delom svoje vojske umaknil skozi Palmanovo na Goriško in se hotel ob Soči pripraviti za nov boj. Za njim sta se pomikali francoski diviziji Bernadotte in Chabot in z njima tudi glavni stan vrhovnega poveljnika (général en chef) Napoleona, dočim je divizija Guieux podila pred sabo generala Bajaliča skozi Čedad in Kobarid.

Skozi Posočje in Celovec v Leoben

V začetku marca je Ljubljana še vedno pomenila globoko zaledje, varno pred sovražnikom. Zato je bil v njej tudi nastanjen del bivše mantovske posadke, ki jo je bil Napoleon pustil domov pod častno besedo, da se bojevanja ne bodo več udeleževali. Ali prišlo je kmalu drugače. In kakor smo imeli med svetovno vojno priliko ob umikih vojske brati prazne izgovore, slično je pisal tedaj Valentin Vodnik v svojih »Ljubljanskih novicah«: Naj le beneške kraje imajo, boljše je za nas, da se naše lastne meje držimo, da

denar pri nas ostane.« češ: »Soča, Gorica, Trst, snežniki in Hrušica so trdne meje.«

To so prinesle »Novice« 20. marca. Ni pa preteklo 24 ur in naš starosta slovenskih novinarjev je že gledal v Ljubljani umikanje Karlovih čet in beguncev iz Primorja, ki jih je bilo toliko, »da je skoraj kočija za kočijo tekla in da je bilo komaj na oštarijah prostora«. V 25 dneh sta bili razbiti dve armadi in zavzete Furlanija, Primorje, Kranjska, Koroška in Stajerska. Teга sijajno uspelega podjetja iz začetka svoje karijere se je Napoleon pač rad spominjal še tudi, ko je samotiril na otoku sv. Helene.

Ker je bilo sušno vreme in Soča plitva, so Avstrijci misel na odpor na vsej soški črti opustili. Tako je mogel Napoleon dne 19. marca ob 1. uri popoldne skoraj neoviran prebresti Sočo, se dvigniti na Kras in obkoliti trdnjavo Gradiška, da se je vdala. Njegova srečna noga je stopila na zahodnem robu Doberdobskega Krasa na slovenska tla, a vrata v Slovensko zemljo so mu bila na stežaj odprta.

Prihodnjega dne je padla tudi Gorica. Princu Karlu ni preostala druga smer kakor cesta proti Ljubljani, odkoder je hitel preko Kranja na Koroško, da poskusi tam reševati težko situacijo. Po sledu za njim je prodirala francoska divizija pod poveljstvom Bernadotta, Zmagoslavnemu vrhovnemu poveljniku Napoleonu pa se je ponudila sama po sebi pot, ki drži iz Gorice po dolini Soče navzgor proti Trbižu, kamor je že pritiskal večji del njegove armade. Dobil je lepo priliko, da spotoma preštudira stratežne vrednote soške pokrajine, kar mu je pozneje tolikokrat koristilo.

Prenočišča njegovega glavnega stana so se pomikala skozi tele kraje: 21. do 25. marca ga najdemo v Gorici, odkoder pošlje četvero pisem v Pariz z naročilom, naj se prične čimprej sporedna vojna akcija preko Južne Nemčije. Prihodnjega večera je Napoleon prenočil že v Kobaridu, potem v Trbižu in Beljaku. Od 30. marca do 1. aprila je stanoval v Celovcu v hiši pl. Eggerja v Gosposki ulici.

Massena je še dan poprej nastopal po Celovcu prav nečloveško. Zdaj je z Napoleonom »prišel v mesto mož miru, genij človečnosti, krotilec strahu«. Mirno je poslušal pritožbe meščanov, jih tolažil in ukazal izgrednike kazno-

vati. 1. aprila je dal prirediti svečano kosilo, odprl gledališče in sam izbral tudi igro: »Bratska nesloga«. Tu je izdal tudi manifest na prebivalstvo naših dežel v štirih jezikih in kakor v Gorici, Trstu in Ljubljani, tako je tudi v Celovcu ustanovil provizorno vlado. Koroški stanovski blagajnik nam je v svoji kroniki opisal Napoleona takole:

»Bil je mož bolj nizke postave, star kakih 29 let; polti rjavorumene, upadlih lic, izrazitega nosu; njegove temne, globoko vderte, a duhovite oči mečejo pomenljive poglede naokrog; govor mu je lakoničen, ali jasen; čelo izpričuje v njem misleca. Za zunanji blesk, kar se tiče njegove osebe, ima malo smisla, tega je bilo več opaziti pri njegovi telesni straži, ki je štela 30 mož.«

Pod več pred sabo brezglave avstrijske čete se je ustavil 2. aprila v Brežah (Friesach), 3. v Unzmarktu, 4. do

ne Beneške republike. Poglejmo samo še, kaj nam poročajo Vodnikove Novice:

»V Gradec je prišel v soboto poveljni general Buonaparte, divizijska generala Bernadotte in Serrurier z več drugimi. Malo za njimi se je pripeljal cesarski general Meerveldt. Na Graškem polju je Buonaparte pregledoval 12.000 francoskih soldatov, ki so stali na prostoru ene ure hoda narazen po dolgem. Ti in več drugih pojdejo skozi Ljubljano na Laško nazaj. General Buonaparte je prišel danes v Ljubljano. Za Francozi gredo cesarskih 24.000 mož, da se bodo spet po cesarskih deželah razdelili; Francozi pa idejo domov. Mir je od cesarja podpisan; cesar je dal povelje, da smejo Francozi pri nas kupiti konj, kolikor jih hočejo.«

Ob 1. uri po polnoči dne 27. marca 1797 se je Napoleon dvignil iz Gradca dalje na pot. Ker je bil zdaj sproščen od

Kobarid ob Soči, tretje Napoleonovo prenočišče na slovenskih tleh

6. v Scheiflingu in 7. do 9. v Judenburgu. Znaki uporov v Italiji in vobče njegov neugodni položaj sredi sovražnih dežel pa so ga končno pripravili k pogajanjem v Leobnu in okolici, kjer se je v ta namen zadržal skoraj dva tedna (9. do 22. aprila).

Napoleon v Gradcu, Ljubljani in Trstu

Na povratku v Italijo se je veliki zmagovalec odločil, da pregleda tudi svet ob glavni komercialni »Dunajski cesti«. Dne 22. do 26. aprila je Napoleon v Gradcu, kjer je poln nejevolje sprejel tudi odposlance smrti zapisa

silnega vojnega aparata, mu je bilo mogoče preko današnje mariborske oblasti potovati mnogo udobneje in tudi v hitrejšem tempu.

Vodnikovo poročilo o Napoleonovem obisku Ljubljane je primeroma prav skopo odmerjeno. Kakor so med svetovno vojno morale novine polniti svoje stolpce samo s prsulimi poročili vojnega dopisnega urada, pod slično mōro »dunajskih dvornih novic« so namreč trpele tudi Vodnikove »Ljubljanske novice«. Zaradi tega resničnim novicam ni ostajalo nikoli mnogo prostora. V Novicah 3. maja beremo:

»Francozi so začeli v petek hoditi skozi Ljubljano proti Trstu; vsak dan jih gre

nekaj mimo. General Bonaparte je v petek v Ljubljano prišel zjutraj ob osmih, je počival do pol enajstih, generale predse pustil, z njimi opoldne kosil in se ob dveh popoldne dalje po Tržaški cesti peljal. Prebivališče je vzel v škofiji in ljudem se pri oknu pokazal; je truden videti, vendar pravi, da ima trdno zdravje.«

O poteku Napoleonovega življenja nam piše nekaj več v Novicah z dne 5. avgusta 1797, oziroma 1. marca 1800. Tu pravi o njegovi osebnosti:

»Je srednje postave, bled, medel, vendar trdnega zdravja; ima rjave oči, kljunast nos, naprej pomaknjeno spodnjo čeljust, široko čelo. Še mu vidi, da je globoko zamišljen in bistroid. Je tih, malo besedi, dosti misli; ne tako živ kakor drugi Francozi. Spomin ima trden, nikoli nič ne pozabi; kar je obljubil, vselej drži.«

Mnogo več najdemo o tem za Ljubljano znamenitem dnevu v mali nemški knjižici, ki nosi naslov: Pisma ljubljanskega meščana njegovemu botru v Lož... o vedenju Francozov..., kjer so opisani ljubljanski dogodki tekom prve francoske okupacije, t. j. od 28. marca do 8. maja 1797. Šesto pismo se glasi:

»Okoli 8. ure je došel sem general Ponabarth (1) v spremstvu generala Massene in enega adjutanta in se ustanovil v knežokofijskem dvorcu, kjer ga je sprejel general Friant. General Ponabarth je takoj legel k počitku, a se je po dveh urah že dvignil in dolgo gledal pri oknu. To Vam je bilo gledalcev, vse je prišlo tja, da vidi tega generala, in jaz sem bil prvi zraven. On je mlad, majhen gospod, vrtih očii in obraz mu je precej ožgan od solnca. General Ponabarth je dal več povelj, med drugimi tudi to, da naj centralni gubernij preneha in se v bodoče imenuje c. kr. deželoupravni urad. Za 11. uro je general naročil k sebi vse oficirje. Okoli 9. ure je prišel sem general Mirha (Murat) z nekim drugim generalom. Okoli 11. ure je odjahal naprej ritmojster s 16 lovci, da vzdrži na cesti red, ker general Ponabarth se bo popoldne peljal proti Trstu. Opoldne je Ponabarth z nekaj generali kosil v svojem stanu in povabil iz straže tudi enega prostega grenadirja. Med drugimi dobrimi jedmi je prišlo na mizo tudi 100 kosov po tukajšnjih boljših vrtovih izbranih špargljev, ki so tehtali 6 funtov, a stali 6 fl., in so jim teknilo posebno dobro. Okoli 2. ure je general Ponabarth odpotoval s svojim adjutantom proti Trstu, a v svoje varstvo je vzel s seboj 12 lovcev. Danes je mnogo drugih generalov potovalo tod skozi v Gorico in Trst.«

Kakor vsa mesta, kjer se je ustavil izredni gost, tako je dobil tudi Trst po pošti in posebnih kurirjih naprej na

ročilo, naj se pripravi za Napoleona najlepše stanovanje v mestu. 13. maja 1797 poroča Vodnik:

»Iz Trsta pišejo, da se je francoski poglavitni general Bonaparte 29. mal. travna v soboto v Trst pripeljal zjutraj ob šestih... Konjeniki so iz Trsta nasproti jezdi; prebivališče je vzel v hiši grofa Brigido. Mestna gosposka, konzuli in beneški konzul sul Cagliari so ga obiskali. Vendar je beneški konzul malo pozneje za temi drugimi prišel, general Bonaparte mu je pa zapovedal zdajci ven stopiti in proč iti.

Bonaparte je drugi dan v nedeljo ob desetih dalje šel z več generali in konjeniki, kakor menimo v Gorico. Njega voz je šest konj vozilo. Kaže, da ni popolnoma zdrav, on se je tukaj v morju kopal.

Zdaj je v Trstu devet francoskih vojnih bark, nekaj jih ima še priti; španske so tri. Vse barke so generalu Bonaparte na čast streljale, kadar je prišel.«

Zvečer mu je bila prirejena v gledališču slavnostna predstava, dobil je tudi krasnega belca v dar, vendar trimilijonsko kontribucijo je mestu znižal le za 400.000 lir. Drugi dan si je ogledal pristanišče in obiskal tam zasidrano francosko fregato in transportne jadrnice, ki so prišle po kontribučno blago. Dne 2. maja 1797 ga najdemo že v Palmanovi in nazadnje v Milanu.

Iz Milana se je istega leta Napoleon še enkrat približal našim krajem, ko se je zaradi sklepanja o končnem miru mudil od 27. avg. do 22. sept. 1797 v furlanskem Vidmu (Udine), Passerianu in Campoformiju. Ob povratku se da nedvomno opaziti njegova želja, da vidi na svoje oči še zahodna vrata v Železni Kanal, ki jih prej ni imel prilike pregledati; vračal se je iz Campoformija v velikem ovinku preko Vidma in Osoppa pa nazaj skozi Spilimbergo v Milan.

Napoleon je torej že takoj v začetku svoje sijajne karijere prepotoval spomladi 1797 naše kraje v dveh najvažnejših prometnih črtah, v smeri tako zvane prečne alpske linije Videm—Trbiž—Beljak—Leoben in po veliki komercialni cesti, ki drži z Dunaja v Trst; na ta način je spoznal glavne obrise ravne Furlanije in gorate Slovenske zemlje z njenimi velikimi kotlinami. Specijelno v Posočju pa je posebej preštudiral goriška in kobaridska, na severu kanalska vrata (»de bouchée«), ki vodijo iz Italije in v Italijo. Hotel jih je spoznati predvsem za

slučaje novih vojnih konfliktov in njim sledečih mirovnih pogajanj z Avstrijo. Spoznal pa jih je tako temeljito, da je mogel za svojih poznejših dveh pohodih proti Dunaju postaviti italškemu krilu svojih čet mirne duše na čelo svoje preizkušene generale (Massena, Macdonald). Saj jim je bil napravil tudi načrte, ki so jamčili uspeh, a končno ustanovili na naših tleh »Ilirske dežele« (1809—13) kot del njegovega prostranega cesarstva, ki je segal od Soče do zagrebške Save in bosanske Une pa od povirja Drave in Velikega Kleka do Lovčena in Adrije.

Za generalnega guvernerja teh dežel pa je prišel v našo Ljubljano kot glavno mesto maršal Marmont, vojvoda dubrovniški, mož, ki je bil napravil 12 let prej vso zgoraj opisano pot v isti kočiji ob strani Napoleonovi kot njegov adjutant.

Viri: Lublanske Novize 1797. — Briefe eines Bürgers in Laibach..., Lj. 1797. — Las Cases, Mémorial de Sainte-Hélène, 2. izd. Paris 1830., IX. zv. — H. Herrmann, Geschichte von Kärnten, Celovec 1857., III. zv. — I. Löwenthal, Geschichte der Stadt Triest, Trst 1859., II. zv. — F. M. Kircheisen, Napoleon I., Leipzig 1913., II. zvezek.

Telo — „simbol duševnosti“

Mimika obraza je nema govotica človekove notranjosti. Mnogovrstni so jeziki, ki jih govore ljudje, a mimika je vsem enaka, taka, kakršna je bila spočetka. Strah, jeza, vznemirjenje se berejo na obrazu primitivnega Indijanca prav tako kakor na obrazu kulturnega Evropeca. Mimika je enaka pri kraljih in sužnjih, pri otrocih in starcih; neizpremenljiva od začetka človeškega rodu. In ta govornica je tako lahka in razumljiva, da ume celo dete čitati žalost ali nejevoljo z materinega obraza. Celotna domača živali uganejo gospodarjevo razpoloženje z njegovega lica.

Kako se nam je v teku generacij priostroilo oko za vsako najmanjšo spremembo črt na obrazu, o tem se je govorilo že vsakdo prepričal. Če koga nagovorimo, pa nam ne gleda naravnost v oči, marveč nekoliko mimo, takoj vemo, da je raztresen ali nemiren, čeprav je vsa izprememba samo v tem, da so zenice za spoznanje umaknjene iz ravne črte.

L. 1872 je Darwin napisal klasično delo o »Izražanju duševnega razpoloženja pri ljudeh in živalih,« kjer posega daleč nazaj v človeško zgodovino, raziskujoč, kako je prav za prav nastala mimika, kakor so nastale vse značilne poteze, ki izražajo razpoloženja. Prišel je do zaključka, da so bile vse geste, ki danes spremljajo naše občutke, nekoč potrebne in koristne, ker so služile samoohrani in ohrani rodu. Pri človeku je potemtakem vsa mimika, ki izraža čustva, le brezpomemben atavizem: lastnost, ki smo jo brez potrebe podedovali po prednikih. Če nas pograbi jeza, še danes škrtamo z zobmi, ka-

zoč svoje prirodno orožje, ki v današnjih časih pač ne pomeni mnogo. Pa ne samo zunanji izrazi občutja, marveč tudi njih učinki v notranjosti telesa, so po Darwinovem naziranju smotrenega značaja. Fiziolog Bickel je dokazal, da se v jezi izločanje žleznih sokov zmanjša, ali pa sploh preneha. Želodec se ravna tako, kakor da bi se moral ubraniti nečesa strupenega. In res je dokazano, da pomanjkanje prebavnih sokov lahko prestreže učinek kake strupene beljakovine, ki je zašla v želodec.

Darwin je vsekakor razplel svoje misli zelo duhovito, in poznejši fiziologi so jih še dopolnili. Toda najnovejša raziskavanja so dognala, da vse izrazne kretnje in drže telesa vendarle ne izvirajo samo iz nekdane potrebe, da tudi niso šele zavestno nastale tekom časa, marveč da so nekaj povsem prvobitnega.

V tajne duševnega sveta seveda ni moči podreti, dokler vprašujemo samo po namenu ali celo po koristi kakega pojava. Ne glede na to, da je marsikak način izražanja občutkov pri ljudeh čisto brez vsakega smisla in našim živalskim prednikom še ni bil lasten (vzemimo samo smeh), vendar govori vsak neki poseben in vsakomur razumljiv jezik. V vsaki mimiki je nedvomno nekaj duševnega, kar razumemo, ne da bi se zavedali, ali celo naučili, kaj naj pomeni ali hoče. V vedenju, govorjenju, kretnjah in mimiki odseva vse naše nagonско in občutno življenje. Vdanost, veselje, strah, jeza, se izdajajo, ne da bi jih mogli prikriti in upravi-

ženo govorimo celo o mimiki razmišljanja.

Ako vidimo koga, da vztrepeče, zardi ali prebledi, tedaj podzavestno, a zato tem globlje začutimo, kako mu mora biti pri duši. Razum pri tem ne igra nobene vloge. Saj so baš nerazumni otroci, primitivni ljudje in celo živali najbolj dovzetni za nemo mimično izražanje okolice, dočim razumen človek lahko vtiske paralizira, ali pa jih popači z močjo svoje volje.

Toda celo pretežno razumski človek mora občutiti silo podzavestnega izražanja, ki preveva ves živi in mrtvi svet. Od človeka do človeka, od človeka do živali in od živali do živali ustvarja mimika nevidne vezi medsebojnega razumevanja, iz katerih niso izločene niti rastline, ki jim je tudi lasten neki izraz. Pomislimo samo na vrbo žaluško in na uporni hrast, ki kljubuje viharjem. Tu ne more biti govora o naučenem občutenju, vsaj tedaj ne, ko gre za nepopačene prirodne izraze. Poleg ljudi, živali in rastlin pa ima tudi navidezno popolnoma mrtva priroda svoj izraz, ki nas navdaja z nekim posebnim občutjem. Koga n. pr. ne prevzame pogled na mrtve kamenite gmote veličastnih gora?

O jakosti in vplivu izraznosti bi se dalo razpravljati. Gotovo pa je, da je človek zanj bolj dovzeten, čim bližji je po svojem značaju duševnemu bistvu reči. Poleg tega pa so občutja različno močna pri različnih narodih in v različnih dobah. Toda celo naše stoletje, ki je v znamenju vsaki duševnosti sovražnega stroja, ne more prepiti glasu naše duše, ki povsod in ob vsaki priliki dokumentira svoj značaj. Tudi za dušo velja Heglov izrek: »Nič ni bistvenega, kar se ne pokaže«.

Najočitneje se seve zrcali duševnost v mimiki človeka. »Nenehoma prevajajoč človeka, modelira njegov duševni pulz vsako posamezno potezo njegove mimike, kakor mu vsak gib modelira prste; izobličji izraz vsakega najneznatnejšega duševnega trzaja, zaznamuje s svojim ritmom vsako kretnjo, in vtisne celo vsakemu izdelku lončarja, kovača, tkalca, mizarja, čevljarja, zidarja, vrvarja svojevrsten in za večno neizbrisen pečat.«

Klages, ki je zapisal te besede, je utemeljitelj izrazoslovja, ki mu je ustvaril tudi lastno filozofično ozadje. Pokazal je na neke stalne oblike, v katere se odeva nagon po izražanju, zakaj v

vsakem delu človeških rok se ne kaže samo stvariteljeva zavestna volja, marveč nehote tudi njegova osebnost: njegova duševnost. S še večjo silo kot njegova dela pa modelira duša njega samega: njegovo telo. Komu se že na zunaj ne vidi, kako je ž njim? Celotelo dobesedno izžareva svojo notranjost in je najbolj prvobitno v sili izražanja. Lahko bi ga imenovali simbol, zakaj simbol ne pomeni nič drugega, kot pripodoba, in telo kot simbol je res samo jasna pripodoba naše notranjosti. In izrazoslovje, ki se bori za spoznavanje človeške osebnosti, išče tipične, konstantne oblike na človeškem telesu, skušajoč oceniti simbolične vrednote obraza, rok, postave itd., ki morajo biti v neki smiselni harmoniji z njegovim delom in okolico.

O možnosti nekakšnega znanstvenega izrazoslovja ne more biti nobenega dvoma. Težko pa ga bo utemeljiti v čisti izkristalizirani obliki, zakaj ljudje smo tudi to elementarno zrcalo svoje notranjosti že v izdatni meri podredili zavestni volji. Konvencionalnosti, nečloveški in nenaravni nameni so omajali, popačili in zabrisali mnogo prvobitnega, kar bo treba šele poiskati pod debelo skorjo navlake, ki nam jo je zapustila civilizacija. Pojav rastline, pojav živali in vsak njen gib je vselej poln brezmejnne prirodnosti. Prav tako bi moralo biti tudi s človekom, ako ne bi živel v tesnih sponah in pod neprestanim pritiskom družbe.

Težko bo doseči smoter, za katerim stremi nova veđa izrazoslovja, zakaj računi in instrumenti ne morejo prodreti v tajne duševnosti. To zmore samo instinkt, pa globoka čustvenost in srečen pogled, ki zadene samo, kar je bistveno.

Po razpravi dr. F. Pöltena

.....
PAPIRNATE KANGLE

Stare kositrne posode za mleko so v New Yorku nadomestili z novimi iz pergamenastega papirja. Rabile se bodo samo enkrat in bodo zategadelj dosti bolj higijenske nego steklene ali pločevinaste.

ŽENITVENA STATISTIKA V FRANCIJI

Prva številka v oklepaju pomeni moške, druga ženske v odstotkih. S 15 leti se poroči (—, 2), s 16 (—, 2), z 18 (0.3, 5), z 19 (0.7, ?), z 21 (20, 13), z 22 (? , 17), s 23 (? , 19), s 24 (? , 20), s 26 (20, ?), s 27 (22, 14), z 28 (21, 12), s 30 (17, 10), s 33 (11, 6), s 35 (9, 5). To razmerje velja za čas pred vojno.

Volontaire

Charles Nodier o Ljubljani

(Konec)

Ljubljana, glavno mesto Kranjske, v katero so baš sedaj uprte oči vse Evrope, leži v starodavni vindelicijski Iliriji ter tvori že od nekdanj eno njenih najvažnejših mest. Stari pisatelji, ki pripisujejo njeno ustanovitev Jazonu, jo nazivljejo Armona, Avstrijci jo imenujejo Laibach, Italijani Lubiana, domačini pa Lublan. Ravno ista raznojezična imena nosi tudi reka Lublan, ki deli mesto vzdolž v dve skoro enaki polovici. Oba ta dva dela vežejo med seboj trije mostovi, ki so zanimivi zaradi svojih številnih svetniških podob in pobožnih znamenj, katera družijo k češčenju vedno velike množice ljudstva.

Prebivalcev šteje Ljubljana kakih 20.000 duš. Ljudski jezik je tu vindiška slovanščina, ki se prav malo razlikuje od hrvaščine ali bolj rečeno istrščine; toda redko je tukaj število ljudi, ki ne bi poznali tudi nemščine ali italijanščine ali moderne grščine ter šestokrat celo obvladovali vse te jezike hkrati. Daljše bivanje Francozov za Bonapartovega gospostva v mestu je tudi francoski jezik zelo udomačilo; tako je splošna izobrazba v tej deželi vsepovsod poliglottična in najneznamenjši državljan združuje v sebi izobrazbene elemente, ki bi jih dostikrat zaman iskali v marsikateri akademiji, kajti poleg teh različnih jezikov in vseh slovanskih dialektov, je poznanje latinščine in klasične grščine pri vseh slojih neprimerno mnogo bolj razširjeno, nego pri nas v izobraženih krogih.

Ulice v Ljubljani so široke, trdno zgrajene in izredno snažne. Mnoga javna poslopja so zaradi svoje okusne preprostosti vredna, da si jih tuji ogledajo, kakor bo tudi bogata provincijalna biblioteka pritegnila nase njihovo pozornost.

Kranjci so visoki, krepki, nekoliko upognjene postave; imajo nežne, plemenite in izrazite obraze; njihove žene so znamenite zaradi izredne finoče svoje polti in zaradi svoje sveže barve ter njenih ljubkih nians; toda — kakor se med prebivalstvom subalpinskih ravnin sploh širi tožba, ki temelji, kot pravijo, na lastnosti vode — ni

majo lepih zob. Označuje jih skoro pretirano nagnenje do lišpa, plesa in gledališča; njihova narodna noša je nad vse ljubka! Kar pa zadeva moralčnih lastnosti tega naroda, ni mogoče, da bi naleteli na popolnejšega v vsej človeški družbi. Trezen, pobožen, gostoljuben, delaven, zmeren v vseh svojih nagrujenjih velja Kranjec pri ljudstvih vzhodne Ilirije za pretkane, ker ga odlikujejo nekatere prednosti v civilizaciji. Zgodovina njegovega naroda ne beleži nobenega spomina na revolucijo, na kako politično vrvenje in celo ne na kak hipen nered; in — kar bo še bolj osupnilo — ljudje, ki so bivali po več let v Ljubljani, ne pomnijo, da bi kdaj slišali govoriti o kakem zločinu. Za nekatere, ki se pri nas sicer najčešče dogajajo, slovanski besedni zaklad nima niti izraza. Leta 1812. je preteklo 51 let, odkar je Ljubljana videla zadnjo usmrnitev, in orodja, ki služi v ostali Evropi za izvršitev smrtne obsodbe, ne poznajo tu niti po obliki, niti po uporabi.

Ljubljana ima po svoji legi redne trgovske zveze s tremi velikimi mesti: z Dunajem in Benetkami, ki so oddaljene le 60 ur in s Carigradom, ki je sicer mnogo dalje, s katerim pa se vendar vzdržuje pogost in reden promet. — Ostala ilirska mesta so še: Postojna, prosluša zaradi Cerkniskega jezera, na katerega ozemlju se čez leto ribari, lovi lov in žanje; Idrija, znana po svojih rudnikih in Kranj, katerega veličastna lega spominja na najkrasnejše švicarske razglede; zali Trst, ki je tekmoval s svojimi palačami z Genovo in v srečnejših časih s svojo trgovino z najbogatejšimi lukami na celine; radostna Gorica, ki kraljuje nad struge čarne Soče, pesnikom predobro znane, in katere rodovitne poljane so preprežene do najdaljših dalj z vodotoki iz Timava, kar nam je opeš Virgil.

Je to dežela, bogata pomenljivih in močno verjetnih spominov, ki kličejo v zavest človeku vsepovsod zgodovinsko izročilo o Kastorju in Poluksu, prvih brodnikov na Savi; spomin na osvojitelja zlatega runa, ki je na svob

jem pohodu ustanavljal mesta, spomin na Japiga, prvega zakonodajatelja; na Diomeda, prvega tergestinskega kralja in Antenorja, ki je prodril še dlje in ustanovil na bregovih reke Brente učeno Padovo, — dežela slednjič, katero je od pečin, ki so nekoč nosile zidovlje Epidavra, pa do zgodovinsko visokopomembnih ravnin Passeriana, prevzela slava francoskih vojščakov.

Nad Ljubljano kraljuje na prijaznem, z najlepšim rastlinjem poraslem holmu stoječ grad; vsa okolica je bogata veličastnih bukovih in smrekovih gozdov. Tri četrt milje od mesta teče Sava, o kateri se pripoveduje v še dandanes znani pripovedki, da so Argonavti tukaj prvič izročili valovom svojo ladjo.

Nobena dežela na svetu ne prekaša Kranjske po naravnih zakladih. Ni mogoče pojmiti njenega bogastva na različnih vrstah žuželk, prav tako tudi ne botaničnega preobilja, kot ga popisuje *Flora in Fauna Carniola*, dvoje dragocenih del, ki sicer zelo zaostajata za novjšimi odkritji. Lisice in medvede te pokrajine so zaradi svoje lepe kožuhovine na glasu v trgovskem svetu, gozdna in močvirna divjačina je zelo številna, trg v Ljubljani nudi morske in rečne ribe v izobilju. V vodah, ki teko skozi mesto, se love največji raki v Evropi, dá, morda celo na celem svetu; saj so 10 do 15 col dolgi in tvorijo, poleg zelo cenjenih domačih želv, prvovrstno slaščico ob ljudskih praznikih. Letopisi antičnega pojedunstva pričovedujejo, da je Lukul svoje polže dobival iz Ilirije, a *lumache illiriche* še danes povzročajo najvišjo blaženost beneškim in napolitanskim sladkosnedežem.

V isti meri, s katero je Kranjce obdarila narava, se zdi, da se odvrčajo od udobnosti luksuza in umetnij. Ko so se Francozi ustanovili v tej deželi, so bili primorani naročati iz tujine vse pohištvo; večina nam običajnega orodja jim je bila neznana; najlepši okras za njihove sobe so prebeljene stene, ki so kvečjemu prekrite z neke vrste italijansko slikarijo, naslikano s pomočjo izrezljanega, na pobeljeno steno položenega vzorca z enim samim potegljajem s čopičem. Zelo ozke njihove postelje so podobne krstam. V Franciji običajne družabne igre so jim nepoznane, šele mi smo jih naučili nekaterih hazardnih iger kljub temu, da so v njim tako bližnjih

Benetkah bile skozi stoletja znane vse prefinjenosti družabnega življenja.

Sprehodi po Ljubljani niso kaj prida, zato pa jih odtehtajo prijetnosti vse njene okolice. Veličastni gozdovi okoli graščine Pod turnom so le četrte ure oddaljeni od mesta; Krakovo, Šiška, prijazna pokrajina okoli Božjega groba, prelepe bukve na Bokalcah še bolj pestrijo očarujoče razglede in vabljiva zatišja.

To mesto, zaradi svoje preprostosti prikrito, je že dolgo časa zavzemalo viden prostor v vrsti učenih mest. Dalo je Leopolija, čigar vpliv na stil opisujočih prirodoslovnih metod je bil večji od Linnéjevega. Prirodoslovci vedo, da so v njem delovali Fahricius, Panzer in Paikull. Za naših dni se je ponašalo z baronom Zoisonom, prvim mineralogom v Evropi; z učenim Peeseneggerjem, ženijalnim prevajalcem mnogih grških pesnikov; z globokoummim Vodnikom; Adelungom, Johnsonom vindiške slovanščine; z g. Gunzem, učenjakom najobširnejšega znanja, kar jih morejo danes navajati leksikološke in gramatikalne znanosti; z doktorjem Jeunikarjem, ki je, čeprav še mlad in daleč od središča prosvetljenosti, pospešil napredek medicinske vede; s skromnim g. Kalistrom, sedanjim bibliotekarjem v Ljubljani in kateremu želim tistega napredka, ki ga kaže učenost v Nemčiji brez vsakega šarlatanstva.

Nešteto srečnih zarodkov je moglo le uspevati pod vplivom francoskega gospodstva. Če bi mogel, bi nad vse rad imenoval gubernatorje in generalnega intendanta, ki so v zadnjem času tamkaj zapustili za seboj najlepše spomine; in brez dvoma je to zasluga pravične umerjenosti modre uprave, da je zavojevalna množica uradnikov, ki so bili prisiljeni bežati pred zmago, bili deležni čudovite naklonjenosti, gostoljubnih ozirov in obzirne ljubezni od strani osvobojenih premagancev. (Glej tudi članek »Francoska in bodoča Velika Ljubljana« — »Žis« knjiga V., str. 794.)

.....

DOBROTNIK UMETNOSTI

Max Epstein je podaril vseučilišču v Chicagi milijon dolarjev za zgradbo nove šole lepih umetnosti.

Lesorezi v današnji številki so delo slikarja grafika E. Justina.

Zrasli zakonci

«Tudi v življenju živali se dogajajo pustne burke. Med najsočnejšimi so gotovo »zrasli zakonci«. Za moraliste je to poglavje pohujšanja. Menijo, da je pohujšanje že pri psih preveč. A vendar gre naposled vsak pes svojo pot, česar o nekaterih drugih stvorih ne moremo reči. Tam postaneta samec in samica, ki sta se bila našla, za vse življenje eno; tako tesno in trajno zraseta drug z drugim, da nastane iz njiju eno samo bitje, zraslo do smrti.

Prvi jasni primer te vrste srečamo pri domačem sesaču, s katerim so se prirodoslovci mnogo ubijali, dokler ni zadeve pojasnil Siebold. Ta črv je dvojna žival ali po zoološko »diplozoon paradoxum«, a videlo ga je le malo ljudi, ker živi kot zajedavec na škrgah nekaterih krapom podobnih sladkovodnih rib (piškurja i. dr.). V najranejši mladosti je to bitje mikroskopsko majhna ličinka, ki se prosto giblje v vodi. Potem se usede na škrge primernih rib in se sčasoma izpremeni v nekako glistasto obliko, ki ima poleg ustne odprtine dva priseseka; štirje nadaljnji priseseki so zadaj. Vsi ti priseseki služijo zajedalcu za to, da se prisesa na škrge gostoljubne ribe.

Dokler te živalce, ki so dolge kak centimeter in jih ima na eni sami ribi prostora kakih sto, spolno ne dozore, žive vsaka zase. Ko pa dosežejo razplodilno zrelost, se jamejo črvi, ki so v ostalem polutani, bližati drug drugemu, in tedaj stopita v akcijo dva organa, ki sta se razvila za zajedavčevega življenja na ribi. To sta nekak čepasti podaljšek na hrbtu in na trebuhu prisesek. S tem, da ena živalca objame s svojim prisekom hrbtni čep svoje sosede in stori le-ta enako, stopita v zvezo. Toda samo pri tem čisto zunanjem stiku teles ne ostane, ampak se glavno dejanje šele začne: ustji spolnih organov obeh živali se strneta in se čez križ trdno zraseta. S tem je dvojna žival gotova in ima poslej obliko klešč, ki se iz dveh glav še naprej hrani s krvjo svojega gostitelja. Živali se nikoli več ne ločita; v večnem objemu ostaneta združeni, dokler ne pogineta.

Nedavno tega so odkrili še nenavadnejši primer. Opazili so pojav zraslosti pri mnogo višjih živalih, namreč neklih ribah, ki so si postavile krono s tem, da samica svojega partnerja, ki

si sam ne zna več iskati hrane, vrhu vsega še redi.

Omenjene ribe žive globoko v morju. Dodobra proučili so jih šele na ekspediciji, ki jo je priredilo kodanjsko društvo »Dana« v letih 1920—1922. Imenujejo se ceratiidi. Hrbtna plavut jim je razdeljena v posamezne trakove, ki štrle kvišku kakor ločje. Najprednji od njih sega pri samici skoro do čela in ima na koncu svetilni organ in praporast podaljšek, ki ga žival lahko premika sem in tja kakor vado in tako privablja vsakovrstne roparske živali.

Ceratiidi so nenavadno grde živali, ker se jim je prvotna vitka vretenčasta oblika tako deformirala, da je vsega telesa skoro samo še balonsko napihnjena glava, ki jo reže počez mogočen, z dolgimi zobmi oborožen gobec. Najčudovitejše pri vsem tem pa je, da so od teh roparjev vselej ujeli samo samice; samcev vobče nikoli niso videli.

Ta nenavadni pojav je zdaj pojasnil T. Regan (Proceedings of the Royal Society, zv. 27): kdor je ujel doraslo samico, mu ni treba več stikati z samecem, ker ga je bil že obenem ujel, in sicer v podobi kaj čudnega priveska, ki je prirasel — s kakšno vrsto imaš pač opravka — na samico zdaj za očmi, zdaj na trebuhu, včasih pa tudi drugod. Privesek je nasproti vsemu telesu, ki doseže včasih dolžino do enega metra, zelo majhen in ni skoro nič podoben ribi. Ima sicer še rep in zadnje plavuti, toda zobe je bil že izgubil, zakaj gobec mu ne služi več za uživanje hrane. Zato pa se mu je izpremenil v organ za oprijemanje. Pri srečanju s samico se spodnja in zgornja ustnica mlade moške ribe pretvori v debel, mišičast obročast svitek, ki se trdno prisesa na samičino kožo in naposled ž njo zraste. To zrasenje je zelo popolno; ne samo da se stopi dotikajoči se deli kože in sluznice, nego se tudi kar najtesneje spoje odgovarjajoči sistemi krvnih stanic, tako da se naposled kri pretaka iz enega telesa v drugo in nastane med obema živalima nekako tako razmerje, kakor pri človeku med materjo in njenim plodom. Kakor letega hrani tudi ribiega samca samica s svojim krvnim obtokom, in edino, kar si ume še sam priskrbeti, je kisik, ki ga dobiva s škrgami iz vode. Po-

sežno močno zaostane v razvoju črevesje, kar ni čuda, ker samec nič več ne uživa goste hrane; s tem je postala izobrazitev obsežnih prebavil nepotrebna in nezmisljena. Tem bolj pa se razvijejo spolne žleze, ki zavzamejo skoro vso trebušno votlino.

Kdaj se samec oprime samice, še ni s mogli dognati, vendar smemo upravičeno domnevati, da se to zgodi v zelo rani mladosti. Vsekako je samec postal resničen zajedalec na samici; padel je na stopnjo »aparata za parjenje«, ki ni zmožen samostojnega življenja, ki mu samostojnost tudi ni več potrebna, ker se je po nepisanih zakonih s samico stopil v en sam organizem. Iz dveh življenj je nastalo eno. S tem je odpravljena briga, ki bi jo

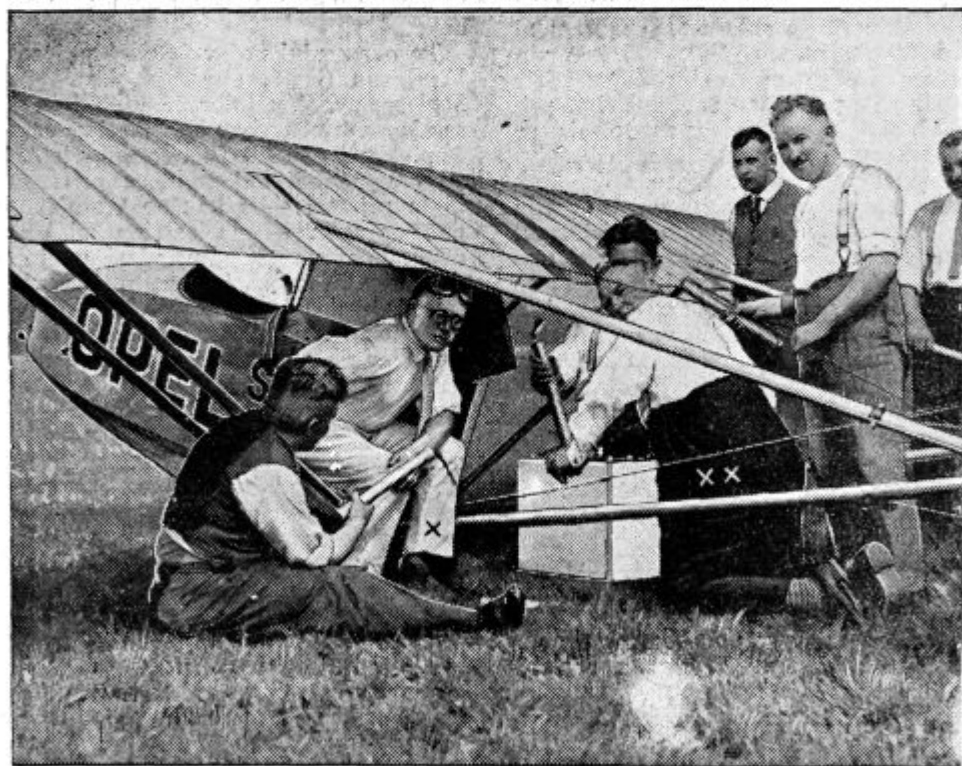
sicer imeli samci in samice pri iskanju drug drugega, kar je v globinah morja precej težko. Nepojasnjeno je le še, kako se samec in samica sporazumeta, kdaj nastopi trenutek odlaganja jajec in kdaj naj reducirani samec odgovori na to z odgovarjajočo akcijo.

A tudi dosmrtna zraslost samcev in samic prirodi še ni zadoščala. Hotela nam je pokazati, kako si ona predstavlja absolutno zaposedenje dveh naklonjenih si bitij. Zakaj razen dvojnih živali in ceratiidov je ustvarila še tako zvanega zvezdnega črva (*bonnelia viridis*), ki do zdaj popisane primere ljubavne združitve še prekaša: samec namreč docela izgine v samičinem telesu in živi poslej do smrti v predvorju jajčnih prekatov. (—Sch)

Prvi raketni polet

Fritz von Opel, genialni zgraditelj prvega raketnega avtomobila in prvega raketnega letala, ki je prebil svoj

poskusni polet na letališču Rotstocku pri Frankfurtu, je podal novinarjem takoj za tem dogodkom naslednjo izjavo:

Fritz von Opel (X) in njegov sodelavec inž. Sander (XX) pregledujeta kratko pred startom, da-li je z letalom in njegovo raketno pripravo vse v redu. Posamezne rakete vlagata v baterijo

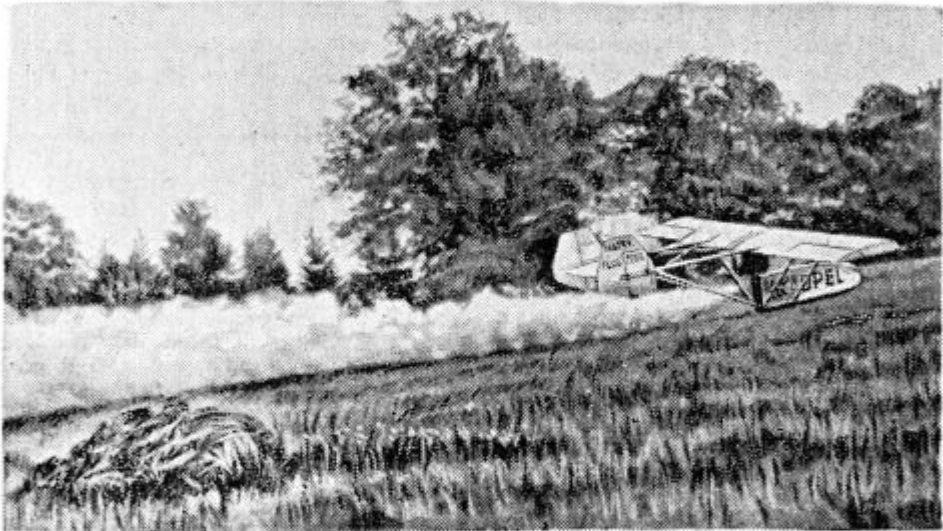
Kako naj vam govorim o svojih občutkih in vtisih deset minut po poletu, ko še sam komaj pojnim srečo, ki me je doletela? Da, tudi moja raketna vežnja na Avuškem dirkališču je bila zelo kočljiva, a vendar sem imel tedaj štiri kolesa pod sabo in tako nisem visel ves osamel med nebom in zemljo. Res je, da letim že leto dni in da sem se temeljito vežbal, pa to so vendar razlike: motor pozna dandanes vsak otrok, toda rakete...?

Radi bi vedeli, kako se je vse to zgodilo? Šlo je za to, da se izstrelilo letalo v zrak, brez vozne naprave in brez motorja, prosto z navadne tračnice. In to letalo je bilo treba pognati z raketami. Sedaj zveni vse to zelo preprosto in vendar smo proučevali dve leti vpra-

Tako sem preiskal v zadnji uri pred startom temeljito letališka tla in prekontroliral letalo v vseh njegovih podrobnosti, kable, krmila, pobode in nazadnje raketno baterijo. Vsako posamezno raketo in vsako posamezno žico sem natančno pretipal. To je bilo najvažnejše od vsega.

Dve napačni vžigalni žici, ki se stikata — in pred mano bi se naredil krasen granatni lijak.

Končno sem zapovedal, naj postavi stroj na progo. Splezal sem na ozki sedež in pripravil instrumente. Dal sem se zvezati, poslal monterje nazaj in zavrtel glavno stikalo. Sedaj sem imel tok v vođu, stvar se lahko zgodi. Sander priteče k meni in mi strese še enkrat roko. Vedno sva delala v soglasju.

*Oplovo raketno letalo ob startu
na letališču Rotstocku pri Frankfurtu ob Menti*

šanje raketnega poleta in tudi na Rhönu smo izvršili nekoliko prvih poskusov z modeli. Toda tehnična plat vas bo manj zanimala. Radi bi vedeli kaj o mojih »občutkih« in menite, da je strašno zanimivo, kar si more misliti takšen-le bedni delinkvent v tistih desetih sekundah, preden ga sproži v ozračje.

Zmerom me navdaja neprijeten občutek, kadar moram krmariti vozilo, ki ga nisem navajen. Najprvo se moram s takšno rečjo »ogreti«, moram ji zaupati in šele tedaj, če mi pravi račun, nagon in skrbna priprava, da je vse v redu, ni zame nobenega pomisleka in oklevanja več.

Vidim mu na obrazu, da ga skrbi zame. Se bo že dobro izteklo, rečem, velika stvar je, za katero se borimo...

Sedaj me obide še nekaj kakor utripanje srca. Ozračje je neprozorno. Zastartal bom naravnost v mrč. Malo oklevam in čutim ogromno napetost, ki me obhaja.

Zadržim dih in zažgem. Silovit pritisk me stisne nazaj. Začutim, kako je stroj zdvijal in se hoče postaviti s prednjim delom navzgor. Začutim, kako se hočejo v sopenju tulečih nabojev raztreščiti vse ploskve in kovinsko telo pod mano. Kratek sunek in stroj se sproži prosto v zrak. Omamni pritisk

popušča. Spet lahko diham in sem gospodar nad samim seboj. Zažigam in prožim stroj ostro navzgor. Stroj se pne, kakor da ga gibljejo sile velikanov. V veliki brzini komaj razločujem kakšen hrup, samo oddaljeno, enakomerno šumenje. Pokrajina drvi pod mano. Čudovito je, če letiš na takšen način in te ženejo plameneči plini, ki uhajajo z brzino 8000 km iz svojih odprtih. Kdaj bomo izrabljali vso delovno silo teh plinov, kdaj bomo obleteli v petih urah zemljo? Vem, da bo ta čas prišel in gledam kakor v prividu svetovni promet bodočnosti, ki spaja vse narode sveta v eno. Tako drevim dalje kakor v snu, brez občutka za prostor in čas. Stroj leti skoraj sam od sebe. Komaj da mi je treba dotikati se krmilnih vzvodov. Čutim edino neomejeno, omamljivo srečo tega prvega poleta.

Hipoma, v sekundni točnosti z mojimi urami, preneha vsak ropot. Surova

resničnost zove, sile raket pojemajo, spet moram na zemljo. Potisnem stroj v strm drčalni polet. Še nikoli se mi niso zdeli eter in pašniki pod mano tako zemeljsko težki. Iščem si mesto za pristanek. Vrsto dreves pred sabo preskočim z majhno rezervno raketo, letim v side-slipu s 150 k tlom, nasedem, držim s strahovitimi sunki po tleh in.. se ustavim. Kako čuden je sedaj ta občutek, da stojim, da stojim čisto mirno, čisto negibno. Stisnem se čisto poparjen v svojem sedežu in bi se najrajši zjokal kakor otrok. Ali je to elementarna radost, da živim, ali občutek sreče nad uspehom ali... žalost, da je vse minilo? Tako sedim nekaj časa. Potem priteče nekaj ljudi, skače okoli stroja, me izsledijo in izvleče kakor mirno tele.

Kje je moj motor, hočejo vedeti! Ko sem odgovoril, da sem letel z raketa-mi, so menili resno, da brijem norce.

.....
Dr. Fr. Maidl

Življenje in delo čebele

Nekoč sem čital družini čebel Bon-selove »Prigode čebelice Maje« in ko sem nato zavrtil še film, so čebelice energično zmajevale z glavami češ Maja je bila gotovo samo romantično navdahnjena pustolovka, nikakor pa čebela, podobna po svojem življenju in nehanju vsem drugim čebelam v panjih. Življenje povprečne čebele, so mi dejale čebelice, poteka čisto drugače. Prosile so me torej, naj primem za pero in povem, kaj prav za prav počenjajo, da jih svet ne bo imel za nekaj drugega kot so v resnici. Prijemam torej za pero in nočem opevati čebele s pesniškim jezikom v izbranih besedah, ampak popisati jo hočem z vidika stvarnega moža, ki se bavi z računi in števili.

Čim čebelica prileze iz srajčice, kjer se je zbudila v življenje kot ličinka, že šteje v panju za delavko. Dovolj dolgo je bila zapredena v mešiču, kjer je bilo edino njeno opravilo jesti in samo jesti. Napočil je čas, ko je treba pokazati, kaj zna narediti. Vendar ni mogoče kar z enim samim skokom planiti v življenje. Za ta prehod so čebelici potrebni trije dnevi, včasih tudi en sam dan ali pa dva. V tem času se čebelica še nekoliko poneguje in obišče tu pa tam kakšno prazno celico ter jo

očisti. Pri tem se hkrati orijentira v panju, pride v oddelek, kjer rase mladi zarod in kjer odpirajo lačna usteca mlade in nenasitne ličinke. Navadno je zarod v bližini medenih celic, tako da ni posebno daleč od shrambe do ust. Čebelica je torej že prišla za delo. Neutrudno teka sem in tja, prenaša »kruhek« in hrani ličinke. Delo takšne čebele bi lahko primerjali z delom zelo zaposlenega natakarja v veliki restavraciji. Pripomniti pa moramo, da ne pozabi sredi tega dela čebelica nikoli nase; vselej, ko pride v shrambo in naloži hrane za mladi rod, se tudi sama nasrka sladkega medu, da ne omaga na svojih dolgih potih.

Ob istem času zrastejo čebelici neke žleze in se napolnijo z nekakšnim mlekom, ki mu pravimo mleko za čebele ali tudi kratko hranilni sok. Tudi ta doba traja razmeroma malo časa. Kakor usahne mleko pri doječih materah, zmanjka tudi pri čebeli tega soka in tedaj nekako po desetem dnevu življenja stopi čebelica v novo razdobje svojega življenja. Ta čas bi lahko imenovali dobo priprav za vstop v zunanji svet. Od nekako desetega do približno petnajstega dne svojega življenja ima čebelica nov delokrog. Po-

maga odvezmati med od domov prihajajočih čebel in ga nosi v posebne celice.

Nekako od osemnajstega do dvajsetega dne je čebelica zaposlena pri vratih panja, kjer nadzoruje prišlece, da vidi, če so pravi. O tej priliki se seznanji z opasnostmi zunanjega življenja, potem pa izleti v prirodo in ostane v tem poslu do svoje prostovoljne ali neprostovoljne smrti, kakor pač nanesse življenje. Ne smemo namreč pozabiti, da je ubožica čebela izpostavljena tisoč nevarnostim in da je njena varnost mnogo manj poetična kakor delo, ki ga opravlja.

Obiski samo pri istovrstnih cvetih

Kdor opazuje čebelo pri nabiranju medu, bo ugotovil, da živalice ne letajo s cveta na cvet, ampak obiskujejo samo cvetove iste vrste. Med stotinami različnih cvetov si vedo izbrati pravega, zaželjenega. Če začne n. pr. čebela nabirati med pri timijanu, spominčici ali deteljici, bo letela vedno samo k istim rožam. Ta način nabiranja medu je zelo ekonomičen in prinaša velikanske koristi čebelam in cvetom. Pri slednjih je koristno posebno dejstvo, da se na ta način pospešuje oplojevanje z istovrstnim praškom. Za čebelo pa pomeni ta postopek prihranitev časa, ker se njeni gibi mehanično ponavljajo in živali se ne utrujajo.

Kako se nabere kilogram medu

To dvojce je, kakor bomo videli, nujno potrebno iz več razlogov. Čebeloslovec E. Zander n. pr. poroča, da so organi, ki se jih poslužuje čebela pri izvrševanju svojega poklica, silno okretni. Predvsem je to rilček, s katerim sesa med, ki ga deloma vsrkava deloma omete v svoj mešiček. Pri tem postopa podobno kakor ljudje, ko pijejo citronado posredstvom slamice. Med shrani v poseben prostor, nekakšen meh, ki ga nosi na koncu požiralnika. Ta mešič je razmeroma majhen. Obsega jedva 14 do 16 kubičnih milimetrov in njegova vsebina tehta kakih 20 tisočink grama. Da se torej nabere kilogram medu, je potrebno, da čebela napolni svoj mešič 50 do 60.000 krat. Ker pa se pri izpraznjevanju mešiča in pri pretvarjanju njegove vsebine v med izgubi vselej tretjina nektarja, mora čebelica izprazniti ta mešič kakih 180 tisoč krat, da nabere 1 kilogram sladkega medu.

7000 cvetov v 10 urah

So pa cvetovi, čijih vsebina ne zadoštuje, da se napolni mešič do vrha. Glavica rdeče deteljice, ki ima okoli 60 cvetov, da n. pr. samo 0,00793 grama sladkorja. V takih primerih mora čebelica obiskati 7.500.000 cvetov, da nanesse skupaj 1 kg medu. Akacije so nekoliko izdatnejše. Pri njih in še nekaterih drugih rastlinah je dovolj samo izprazniti 5.000.000 cvetov za 1 kg medu. Po računih Knutha pa vzdrži čebela v desetih urah komaj 7000 takih obiskov. Če bi torej nabirala med samo v cvetovih rdeče deteljice (pri kateri pa ji nagaja še razmeroma kratek rilček), bi rabila za kg sladkorja 1071 dni. Pri akacijah pa bi nabrala kg medu jedva v 714 dneh. In da bi to dosegla, bi morala delati vsak dan polnih deset ur.

Pridelek

Čebele nikoli ne vedo, koliko so nanesle skupaj, zato naberejo navadno več nego potrebujejo za prezimovanje. Če je rod močan, lahko znese skupaj 40 do 150 kg. V Ameriki (!) navajajo še mnogo višje številke. Srednjemočan rod pa rabi za zimsko prehrano samo 6 do 22 kg medu. Toľiko mora vsak čebelar pustiti v panju, če noče, da mu zarod zamre pozimi. V Srednji Evropi znaša presežek medu navadno okolu 7 ali 8 kg.

... in zaslužek

Denimo, da bi se našel čebelar, ki bi hotel izplačati čebele za njihovo delo. Imel bi mnogo posla, preden bi izračunal pripadajoči del na vsako prebivalčko ulnjaka. Če bi naštel v jeseni v panju 50.000 čebel in bi hotel vsako izplačati, bi bilo to izplačilo kaj skromno in bi znašalo jedva kakšno paro. Tako majhen bi torej bil zaslužek čebele v celem letu. Če bi torej čebela delala za plačilo, bi jo kmalu mnila voľja do dela. Priroda pa je modro uredila, da se vsa živa bitja ne pehajo za denarjem kakor človek. Zato si tudi ljudje lahko oslajamo življenje z medom.

Iz Mandžurije

Spor med Kitajsko in sovjetsko Rusijo še vedno ni poravnán. Japonski pisatelj K. K. Kawakami pripoveduje v nastopnem članku o svojih vtisih iz Mandžurije, kjer so trčili kitajski in ruski interesi.

Odkar je maršal Čangtsolin v maju l. 1921. izkoristil stavko ruskih železniških straž na vzhodni kitajski progi (službeni naziv severno mandžurske železnice), razorožil ruske straže in jih nadomestil z lastnimi ljudmi, se Rusi

nenehoma pritožuje o hujskajočem in sovražnem vedenju kitajskih vojakov. V vagonu 2. razreda na vlaku, ki vozi iz Tsitsikarja v Harbin, je bilo razen mene 23 potnikov, med njimi 20 Kitajcev — 15 vojakov in 5 civilistov. Z jemo enega samega civilista so imeli vsi potni list. Ko je hotel ruski konduktar pregledati potne liste, so se jeli kitajski vojaki muzati in ga zaničljivo opazovati in po dolgem prerekanju so mu prezirljivo in z žaljivkami pomolili svoje listine pod nos. Kajkrat se zgodi, da ruskega sprevodnika dejansko napadejo.

Pred 20. leti, ko je v Mandžuriji gospodovala carska Rusija, je bilo narobe. Potoval sem takrat po tej progi in bil priča sirovemu vedenju ruskih uradnikov nasproti Kitajcem. Danes se je veter obrnil in Kitajci se skušajo maščevati Rusom. Tako nastaja v Mandžuriji tisto napeto ozračje, ki vedno preti s konfliktom.

V dnech, ko je v Hankavu zavladal ruskemu boljševizmu prijazen režim, čigar tajni svetovalec in vodja je bil znani Borodin, je ruski ugled na južnem Kitajskem takoj poskočil: v Mandžuriji so Kitajci na mah postali obzirnejši nasproti Rusom. Kitajske straže in uradniki vzhodne kitajske železnice, ki so se po revoluciji leta 1917. navadili, da merijo Ruse od zgoraj navzdol, so začeli srečavati Ruse

Ruska vojaštva — Spodaj general Budjenij

nekako spoštljivo. Toda Borodinov resnično je trajal malo časa. Brž ko se je v Mandžuriji izvedelo, da je strmoglavljen, se je začela prejšnja pesem: Rusi morajo zopet prenašati kitajska zlostavljanja in nasilja.

V Mandžuriji biva kakih 120.000 Rusov, med temi samo v Harbinu 80 tisoč. Nekateri so prepričani »rdeči«, drugi so se že precej naturalizirali, največ pa je bežencev, ki so zapustili domovino od strahu pred revolucijo. Večina »rdečih«, če ne vsi, so uradniki ali nameščenci vzhodne kitajske železnice, ker je sovjetom uspelo, da je med osebjem te železnice temeljito pomela »bele«. Emigranti živijo po večini v zelo bednih okoliščinah; opravljajo najnižja dela in često beračijo pred vrati obogatelih Kitajcev in Japoncev. Skoraj vsak dan stori v Harbinu kak Rus samomor: tako se reši gladu in ponižanja.

Emigranti v Harbinu veljajo na zunanost za »rdeče«, čeprav ni težko uganiti, da so na znotraj »beli«. Vsak se skrbno izogiba, pokazati svoje prepričanje, boječ se, da ga ne izženejo iz dežele. Malo verjetno je, da bi »rdeči«, ki so uslužbeni na višjih mestih pri vzhodni kitajski železnici, odkritosrčno verovali v sovjetske ideale. Preveč jih izdaja njihovo zasebno življenje. V Harbinu je vsakomur znano, da ti sovjetski uradniki živijo s svojimi ženami kaj veselo in da obilno trošijo denar. Ruska vlada skrbi, da dobivajo tako visoke plače, kakor so

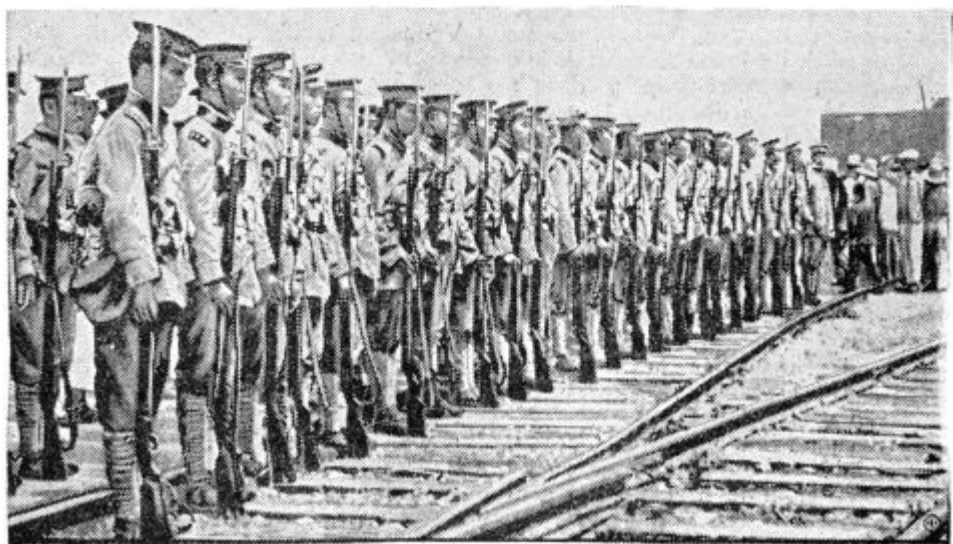
jih imeli pod carskim režimom. Dajejo jim namreč reprezentacijske dodatke k običajnim plačam, ki njihove prejemke znatno zvišajo, tako da jih lahko tovariši v Rusiji po pravici zavidevajo.

Osobje vzhodne kitajske železnice je zelo številno: samo uradnikov in

Kitajski oficir in belogardni vojak

nameščencev je krog 30.000, izmed teh 75 odst. Rusov. Sovjetska Rusija je kmalu po revoluciji obljubila Kitajcem, da bo izročila mandžursko železnico popolnoma pod kitajsko upravo.

Kitajsko vojaštvo

Toda to je bila samo gesta, ki naj bi vzbudila Kitajcem večje veselje, da priznajo sovjetsko vlado. Danes se sovjetska vlada celo trudi, da si pridobi pravice, ki jih je imela Rusija pod carskim režimom na tej progi. V ravnateljstvu železnice sta Rusija in Kitajska zastopani enako močno, vendar je pravo vodstvo v ruskih rokah. Za vlakovodje in sprevodnike sploh ne sprejemajo Kitajcev. Skoraj vsi postajni načelniki so Rusi. Rusi nakupujejo vse železniške potrebščine; med tehničnimi eksperti je samo nekaj Kitajcev. Tudi obratna in računska služba je v ruskih rokah; tako je mogoče, da tvorijo Kitajci komaj 25 odst. vseh nastavljenecv.

Računa se, da ima vzhodna kitajska železnica 30 milijonov rubljev dobička na leto, kar je mogoče samo tako, da se zelo malo potroši za nabavo novih vozil. Dobiček si delita sovjetska in mukdenska vlada na polovico.

Kitajci si zelo prizadevajo, da bi se na tem ozemlju čim trdneje zasedrali. Tako so si prisvojili mestno upravo v Harbinu. Polastili so se ondotne teh-

nične visoke šole in bi radi prevzeli tudi harbinski ruski muzej. Pred nekaj leti so aretirali ruskega generalnega ravnatelja vzhodne kitajske železnice, ker ni maral zastonj prevažati čet maršala Čangsolina. Rusi se morajo umikati; korak za korakom odstopajo pred Kitajci.

Poleg boja med sovjetsko vlado in Kitajsko za premoč v Mandžuriji je za me najpomembnejši pojav stalno naraščanje kulture maka, ki ga sade za pridobivanje opija. Baš v zadnjih letih se je v Mandžuriji silno razširilo pridelovanje opija. Vzlic vsem omejitvam in uradom za boi zoper opij pospešujejo oblasti same v pokrajini Föntien in na ozemlju Džehol sajenje maka, ki prinaša tudi oblastim vrceej dohodkov. Da bi vlada v Mukdenu, ki ji je po Čangsolinovi smrti na čelu njegov sin Čanghsuliang nastopila zoper to naraščajočo povodenj opija v Mandžuriji, ni verjeti, ker je mladi predsednik mukdenske vlade sam velik častilec opija in je sploh na glasu kot razvratnik.

Osip Dimov

Pojdi z menoj!

Že četrty dan je plaval veliki prekos oceanski parnik proti Newyorku. Bura je besnela in skoraj vsi potniki so ležali v svojih kajutah — vseh se je fotila morska bolezen. Ostali pa so bledih, upadlih lic in motnih oči, ležali na kanapejih v salonu in v drugih dvorinah. V veliko obednico je prišlo na kosilo komaj dvajseti del potnikov, dvajseti del od 2500 ljudi, ki so za teden dni tvorili prebivalstvo tega velikega plavajočega mesta.

Iz udobnih salonov prvega in drugega razreda so se čuli glasovi klavirja in gosli. Majhen orkester je neumorno igral razigrane valčke in sentimentalne pesmi. Ves čas, odkar so odšli iz Evrope. Divjanje viharja in monotono cviljenje in sopihanje strojev je spremljalo orkester.

Valovi so nosili po pustem Oceanu, pod mračnim nebom ta odkrušek enega kontinenta, ki je hrepenel po drugem.

Tam dolj v tretjem razredu so ležali bedni izseljenci. Nesrečni možaki so

se opotekali od stene do stene, izmučene žene, zavite v velike stare rute so dojile svojo deco.

K njim niso prihajali zvoki orkestra. V desetih različnih jezikih so se pogovarjali o usodi izseljenca, ki ga žene glad za zaslužkom.

Lep mladenič, potnik prvega razreda, zelo elegantno oblečen, je prišel sem dolj, da se zabava. Morska bolezen se ga ni lotila. Čutil se je mladega, močnega in zdravega, zato se je brezbrizno sprehajal po ladji. Čudil se je temu življenju bede, ki ga do sedaj še ni poznal. Gledal je ruske kmete, italijanske delavce, Poljake iz Galicije, Zide, Madžare, Irce, mrke Fince, ljudi iz vseh strani sveta, ki niso prej nikdar čuli drug o drugem, sedaj pa so se znašli. Vsi so imeli isti smoter, vsi so sanjali o isti sreči...

Brezbrizni potnik prvega razreda se ni ravno preveč brigal za vso to bedo okoli sebe. Ni je poznal, zato se tudi ni brigal zanjo. Vtaknil je roke v žepe površnika in gledal okoli sebe. Hoteč

si je poiskati pot, ven iz srede teh stivih, nemih prikazni.

Slučajno ga je pogledalo mlado dekle z velikimi črnimi očmi. Bilo je slabo oblečeno. Nosilo je lahko poletno obleko. Njeni čevlji so bili strgani.

Njen obraz je bil resen, delal jo je mnogo starejšo kot je bila v resnici. Težke črne kite si je ovila okrog glave.

Mladi potnik je šel še enkrat mimo deklice in jo še enkrat pogledal. Spomnil se je povesti o romantičnih srečanjih na potovanjih.

Obstal je ob ograji. Veter mu je pihal v obraz. Občutil je dih Oceana, dih vodne pustinje. Zavila ga je črna tema. Mir in molk sta se vtihotapila v njegovo dušo.

Skozi črno noč je rezal parnik razpenjene valove...

Nedaleč od njega je stalo tisto mlado dekle, tisto krasno, vitko dekle.

Mladenič se ji je približal. Še enkrat je pogledal njeno staro, nemoderno obleko in strgane čevlje, nato je stopil k njej, se dotaknil njenega komolca in ji brez okoliščin rekel:

»Pojdi z menoj!«

Razžaljena in vznemirjena se je obrnila vstran. Hotela mu je nekaj odgovoriti, a premagala se je. Čez nekaj časa šele se je obrnila, da odide. Ko je napravila dva koraka proti njemu, mu je vrgla v obraz:

»Kako ste si mogli drzniti... meni reči... kaj takega...«

Opazil je solze v njenih velikih črnih očeh in bilo ga je sram. Njen ponos je bil užaljen, zato je jokala.

*

Nekaj dni kasneje je prispel parnik v newyorško пристanišče in potniki iz kajut, palube in notranjih prostorov ladje so se raztepli... Amerika jih je pogoltnila... izginiti so... In na vsakega je prežala usoda.

Dve leti sta minuli.

Žalostnega jesenskega večera je šel mlad človek suhega obraza z izrazom grenkobe na ustnah po ulici Bovery.

Težko je bilo v tem človeku spoznati tistega potnika prvega razreda pred dvema letoma. Njegova elegantna obleka, narejena nekoč po najnovejši modi, je bila sedaj vsa umazana, ovratanik zmečkan... A še vedno je nosil tisti dragi površnik...

Newyork je zlomil tega mladeniča.

V tihi, mračni, nečisti ulici je bilo vedno manj ljudi. Samo nekaj manjših trgovin je bilo še razsvetljenih. V iz-

ložbah so bili razstavljeni čevlji in perilo po tovarniških cenah s 25 odstotnim popustom... Od časa do časa so kolovratili zapozneli pijanci proti svojim domovom. Nad ulico so drveli vlakovi nadzemske železnice po železnih mostovih.

Mladenič se je tesno zavil v svoj površnik in pohitel, da pride prej domov, v svojo temno luknjo v kleti nebotačnika. Danes je imel slab dan in jutrišnji najbrž ne bo nič boljši od današnjega. Zobje so mu šklepetali, ne toliko od mraza, kot od utrujenosti in žalostnih misli, ki so ga objele.

Pred izložbo neke drogerije je stalo dekle v modrem plašču. Klobuk je metala tajinstveno senco na njeno lice. Mladenič je v njej prepoznal siromašno dekle iz tretjega razreda, katero je na parniku tako težko užalil.

Hotel je iti hitro mimo nje, ker se je bal, da ga ne spozna.

Povesil je oči in zakril obraz z vratnikom svojega površnika. Tedaj je začul korake za seboj. Šla je za njim. Ali ga je morda opazila? Ali je hotela z njim govoriti?

Neenadoma je čutil, da ga je nekdo prijel za laket. Obrnil se je in opazil njeno ravnodušno lice, ki ga je pokrival bežen nasmešek.

Obstala sta.

Tedaj ga je spoznala. Nagnila je glavo in rekla s hripavim, bolestim glasom:

»Pojdi z menoj...!«

ZA MLINE NA VETER

V dobi, zavzeti za neposredni dobiček, ko se opuščajo slikovite stvari, se je v Parizu osnoval odbor v zaščito zadnjim vetrnikom, ki jim preti popolni zator. Osebe kot J. Renouard, pisateljica Delarne - Mardrus itd. opozarjajo, da biva poleg denarnega kapitala tudi spominski kapital, kakršni so mlini na sapo. Zato hočejo rešiti častilivo stvarino.

PONTIFIKALNI MANUSKRIPTI

Hoteč odpreti bogoslovcem dostop do 15 papeških listin iz 10. stoletja, pisanih na koženico, jih je Pij XI. dal fotografirati in objaviti. Delo je opravila vatikanska knjižnica, ki je za tak posel najbolj poklicana. Od 15 rokopisov se 3 hranijo v Italiji, 2 v Nemčiji, 10 pa v Španiji. Ti poslednji so bili že v tako slabem stanju, da je sveti oče prosil špansko vlado, da bi jih vatikanski strokovnjaški laboratorij sme obnoviti. Restavriranje se je sijašno posrečilo.

Dr. Jože Rus.

Ilirske dežele v luči statistike

Srednji vek za ljudsko štetje ni imel nobenega zanimanja. Šele z rastočimi nalogami moderne države se je pričela javljati tudi potreba, da država pozna svoj lasten kakor sosedov položaj, posebno kar se tiče prebivalstva, to je števila ustvarjajočih bitij. Prvo števno državno podjetje nam je znano iz srede 18. stoletja na Švedskem, za njenim vzgledom so prišle 1790 mlade Zedinjene države v Ameriki, kot tretja, ki je dobila svoj državni statistični aparat pa je nastopila zvezo lucijonirana Francija. Ni gol slučaj, da sega ustanovitev francoske statistične službe prav v l. 1796., ko je ofenzivna Francija dobila od mladega Napoleona končno veljavni bojni načrt proti ostali Evropi: brez jasne slike o narodni številčni sili si Francozi pač ne bi bili mogli postaviti na noge dotlej neslutene armade stotisočev. Iz istih praktičnih, vojaških kakor finančnih nagibov so upeljali statistično službo Francozi l. 1803. tudi v svojih deželah v Italiji.

Spričo vsega tega nam bo razumljivo, da francoski upravni aparat te pa noge modernega državnega gospodarstva tudi v »Ilirskih deželah« ni mogel pogrešati. Veliko skrb, ki so jo imeli Francozi na točnem ljudskem štetju, je opazil že B. Vošnjak. Štetje se je moralo izvršiti še pred 11. nov. 1810. To sklepamo iz dejstva, da so tega dne ustanovili poseben ilirski polk in so tedaj na podlagi dobljenih statističnih podatkov razdelili kvoto na posamezne province. Objavljeni pa so bili rezultati tega štetja v tisku šele čez leto dni v uradnem listu »Telégraphie officiel des Provinces Illyriennes«, edini popolni izvod hrani drž. licejska knjižnica v Ljubljani —, in sicer v 12 številkah od 11. dec. 1811 do 7. marca 1812, upleteni so v akte o upravni razdelitvi Ilirskih dežel pod naslovi »Tableau présentant la division de la province de...«

Pri Kranjski so številke o prebivalstvu dane samo po posameznih kantonalnih (srezih) in okrožjih, pri ostalih deželah pa tudi že za vsako posamezno glavno občino (»arrondissement communal«). Vojna Krajina pa v teh aktih vobče ne pride v poštev, kakor sta po tiskarski pogreški izostala tudi kanto-

na Pazin in Boljun v srednji Istri. Da nam bo slika o številu prebivalstva vendar popolna, je bilo treba za spodnjo tabelo dobiti podatkov še iz druge, starejše ozir. mlajše literature in jih približno preračunati za l. 1810. Za »Vojno Hrvatsko« nam je poslužilo delo: J. A. Demian, Statistische Darstellung der Illyrischen Provinzen. I. Teil. Die illyrische Militär-Provinz. Tübingen 1810, za Istro pa H. G. Hoff, Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herz. Krain und demselben einverleibten Istrien. Laibach 1808. ozir. J. Löwenthal, Der Istrianer Kreis. Wien 1840. Ker so se meje med provincami ponekod menjavale, je treba pripomniti, da se drži tabela točno stanja po uradnem TO (Kantona Pazin in Boljun smo prišteli k provinci Istri).

Dežele	okrožja	prebivalstvo
	Ljubljana	
	Novo mesto	
	Postojna	
1. Kranjska	Karlovac	370.240
	Reka	
	Senj	
2. Civilna Hrvatska	Trst	204.944
	Rovinj	
	Koper	
	Gorica	
3. Istra	Beljak	245.552
	Lienz	
4. Koroška	Zadar	136.895
	Sibenik	
	Split	
	Hvar	
	Makarska	
5. Dalmacija	Dubrovnik	219.477
	Kotor	
6. Dubrovnik	Lički polk	69.954
	Otočki polk	
	Ogulinski polk	
	Slunjski polk	
	I. banski polk	
	II. banski polk	
7. Vojna Hrvatska		300.046

Ako te številke seštejemo, dobimo rezultat, da je l. 1810. živelo v mejah »Ilirskih dežel« Napoleonovih 1 milijon 546.178, torej dober poldrug milijon ljudi. Površino teh dežel v defi-

nitivnih mejah smo izračunali na 54 tisoč 104 kvadratne kilometre. Sodobna Karadjordjeva Srbija (800.000 prebivalcev, 24.000 kvadr. kilometrov), ki jo je ločila od Ilirskih dežel 200 km široka proga turške Bosne in Hercegovine, je bila po svoji površini kakor po prebivalstvu za dobro polovico manjša. Na istem rrostoru živi danes (po štetju iz l. 1920. in 21.) 2,930.000 ljudi, to se pravi, da je tekom 111 let njih število toliko naraslo, da pride na vsak 1 km² povprečno po 54 prebivalcev,

dočim jih je l. 1810. prišlo komaj po 28.

Mestu Ljubljani je bila usojena osrečujoča vloga da je vršila naloge glavnega mesta prostranih Ilirskih dežel. Zaradi tega so ji dali velikopotezni Francozi s priklopitvijo okoliških občin U'lmata, Šiške, Viča in Rudnika tolikšen obseg, da ga danes po 120 letih, še vedno ni spet dosegla

Gl. razpravo: J. Rus, Prebivalstvo in obseg francoske Ljubljane v primeri z današnjo v »Geografskem vestniku« 1927.

Določevanje spola

Poljubna ploditev moških oziroma ženskih potomcev je pri nekaterih vrstah rastlin in živali že zdaj mogoča. Raziskovalci Carnegievega zavoda, oddelka za poizkusno življenjeslovje (biologijo) v Cold Spring Harbor (Zedinjene države ameriške) smatrajo, da ni izključena ta možnost tudi pri ljudeh. Toda dan, ko bo lahko roditelj samovoljno določal, kakšnega spola bodi njegov bodoči potomec, je še daleč.

Proučevanje izprememb okolja, žlez in kromosomov, mikroskopično majhnih, paličastih teles, ki prenašajo dedne lastnosti, je raziskovalcem omenjenega zavoda že v nekaj primerih pomagalo, da so vplivali na spol in na druge lastnosti živih bitij.

Dr. A. F. Blakeslee piše: »Rastline in živali so rezultat dveh poglavitnih činiteljev, ki delujeta drug na drugega: dednosti in okolja. Človek, ki je najzanimivejša živ v prirodi, pa je kaj slab material za poizkuse, s katerimi naj bi se odkrili osnovni življenjski zakoni. Človek daje v enem stoletju samo tri rodove (generacije), dočim jih dajo muhe dvajset na leto. Število njegovih potomcev, ki se zaplode naenkrat, je prepičlo, da bi mogli delati biološke poizkuse. Zato moramo spoznavati osnovne življenjske zakone pri rastlinah in nižjih živalih.«

Dr. A. M. Banta, ki je delal poizkuse z majhnimi vodnimi bolhami, ki jih je gojil v steklenici, je odkril, da se da pri teh živalicah povečati število moških potomcev, če uporabimo nekatere droge in druge vzpodbujevalce. Dr. Oscar Riddle je odkril, da je pri golobih končna posledica prevelikega reproduktivnega delovanja to, da imajo samo žen-

ske potomce. Raziskovalec jim je n. pr. jemat jajca, brž ko jih je samica znesla, tako da je morala znesti več jajc nego normalno. Posledica tega je bila, da med mladiči ni bilo moških. Tudi križanje zelo oddaljenih vrst golobov je dalo izključno ženske potomce.

»Poizkusi z žabami so pokazali,« nadaljuje dr. Riddle, »da se dajo jajca in embrioni, ki bi sicer dali ženske živalice, izpremeniti v moške. Če jih v njihovem zgodnjem razvoju izložimo višji temperaturi nego je navadna. Isti rezultat smo dosegli, če smo dali žabja jajca čez mero dozoreti, preden so se združila z njimi semena oplajajočega samca.«

»Vse te metode za vplivanje na spol potomcev se, kajpada, ne dajo uporabiti pri človeku. Če pa je končni vpliv opisanih metod to, da nastopijo izpremembe v procesu izmenjave snovi, tedaj lahko upamo, da bomo kdaj odkrili način, kako se da pri človeku vplivati na meno snovi v embriju. Pridobljene izkušnje in znanje nam utegnejo že zdaj rabiti pri popravljanju spolnih pottvar in pomanjkljivosti pri človeku.« Težave potemtakem niso več teoretične, temveč zgolj praktične: da je to mogoče, vemo. vprašanje je le: kako? Znanost bo nekega dne rešila tudi to nalogo. (Literary Digest, Newyork)

ZANIMIVA STATISTIKA

Od 700.000 carigraskih prebivalcev je približno 400.000 zakrknjenih in nepopoljšljivih samcev, kakor se izraža glasilo turške vlade, *Hakimletti Millijé*. Carigrajske novine z ožnostjo tolmačijo ta položaj. Navzlic zgovornosti teh števil, pravijo, je vprašanje zakona in samstva predmet roganja in šal. Osobito naobražena mladina se brani, da bi ustvarila svoje ognjišče.

Dr. Vl. Travner

Čarovniški procesi na Slovenskem

(Nadaljevanje)

1550

1. L. 1550. je bil v *Mariboru* neki kramar obglavljen in nato sežgan, ker je s čarobno palico čaral in izvabljal lahkovernim ljudem denar. Očividno je tekmovala v tem primeru goljufija z mačijo. Zato govori kazen, Natančnejši podatki niso znani. (Puff II., str. 117.)

1580

3. Drugi veliki čarovniški proces v *Mariboru*, ki je zbudil takrat splošno senzacijo, se je vršil l. 1580. Tudi v tem primeru je bilo obtoženih več žensk iz bližnje mariborske okolice. *Anica Bader* iz *Lajtersberga* je »priznala«, da se je znala napraviti nevidno s pomočjo sveče, ki jo je držal mrlič v rokah. Stenj sveče je bil napravljen iz mrtvaške rjuhe. Razen tega je imenovana umorila svojega otroka, *Dorotheja Petek* in neka *Marija* sta bili znani čarovnici. Glavna čarovnica pa je bila neka *Krempelj Barbara Rus* je bila uslužbena v škofijskem gradu v *Sekovi* (*Seggau*) pri *Lipnici*, kjer je ukradla razne predmete. Pečala se je tudi s čarovništvom. V ječi se je skušala obesiti. *Elizabeta Holorit* je »priznala«, da jo je obiskoval hudič na križiščih v podobi gorečega kozla; neka *Keucovka* pa, da je jezdila na hudiču skozi gozdove. Vse obtoženke so bile izprašane najprej dobrohotno, pozneje tudi ostro. Prvotno so vse tajile, pozneje (zaradi torture) priznale in zopet preklicale. Prve štiri čarovnice (*Anico Bader*, *Dorothejo Petek*, *Marijo* in *Krempelj*) so zašili žive v vreče in jih utopili v *Dravi*. *Barbaro Rus*, ki je bila pri čarovnišjih najmanj udeležena, so izbičali in jo spodili iz dežele. Očividno je bila brez premoženja, ker bi jo sicer obsojili na denarno kazen. Najhujša kazen pa je zadela *Elizabeto Holorit* in *Keucovko*; kajti ti dve sta bili na grmadi živi sežgani. Istega dne je bilo v *Mariboru* usmrčenih še 8 drugih zločincev (*Marko Kavc*, *Ambrož Murer*, ki je ubil ženo in pastorko, *Pavel Žerjave*, ki je izvršil 40 tatvin; *Rupert Forko*, tudi tat, *Štefan Lepica*, tat in morilec, *Jurij Rader*, neki po imenu neznan zločinec in *Lovrenc Hundschlager*, ki je izvabljal pod raznimi praznoverskimi pretevezami ljudem denar). To je bil brez

dvomno najbolj krvav dan v zgodovini mariborske justice (Puff II., str. 118; Reichel; Byloff F.; Pajek, str. 23.)

1584 do 1585

4. so se vršile v *Mariboru*, na *Hrastovcu* in na *Vurbegu* razne poizvedbe zoper ženske, ki so bile sumljive čarovništva (Byloff Friedauer Prozesse). V tem času je bila v *Mariboru* mučena neka čarovnica iz *Jarenine*; postopanje pa se je pozneje zaradi posredovanja neke ugledne gospe *Leisser* ustavilo. (Zahn, str. 128.)

1586

5. Tretji veliki čarovniški proces v *Mariboru* se je vršil meseca maja 1586. Obtožene so bile *Helena Trink*, *Barbara Sobotnik*, *Viljemina Schuster*, *Špela Pivec*, neka *Korošnica*, *Urša Pek* in *Gunda Krajner*. *Schuster* je izpovedala, da je *Špela Pivec* zakopala v gnoju vrč vina in ga spremenila tako v kri*). S to krvjo so se vse čarovnice namazale po telesu in se tako spremenile v jastrebe. Nato so zletele na *Vurberg*. Tam so skuhale točo, ki je eno miljo daleč naokrog vse pobila. Na razpotju jim je prinesel hudič *Gašperl* denar. Pokazal se jim je v podobi črnega moža, nato pa odfrčal z velikim šumom v zrak. Na natezalnici so obtoženke najprej vse obdolžitve priznale, pozneje pa preklicale. Vse so bile obsojene na smrt in zadavljene. (Puff II, str. 118 in 119, *Lapajne* str. 278.)

1611

6. Tega leta se je vršil v *Mariboru* proces zoper *Elenko Frauheimer* iz *Arveža* (*Ehrenhausen*), ker je baje začarala v *Mariboru* več oseb. Na natezalnici je kljub velikim mukam molčala. To so smatrali sodniki kot dokaz njene nedolžnosti in jo oprostili. Očividno jim je bila doktrina, da povzroči hudič molčečnost, še neznan. (Puff II. str. 141.)

1613

7. Prvi sledovi čarovniških procesov v *Ljutomeru* se pojavljajo leta

* Ta vraža je brezdvomno v zvezi z mašo, kjer spremenil duhovnik vino v Kristusovo kri.

1613. Dne 4. junija se je vršila namreč pred trškim sodiščem razprava zoper dve ženski, ki sta si medsebojno očitali čarovništvo. Ženski sta bili delj časa ukovani v verige. Pri razpravi sta se slednjič medsebojno poravnali, nakar ste bili izpuščeni. To je naš edini znani primer, da se je čarovniški proces končal s poravnavo. (Gubo St. Verg. str. 146).

1660

8. je bila v Ptuju zaradi čarovništva obglavljena neka *Gera Krajnc*, kmetica iz Stojnc pri Ptuju. Natančnejši podatki o tem procesu niso znani. (Kremlj str. 198, Rajšp str. 150; Lapajne str. 234).

9. Prilичno v istem času — letnica ni navedena nikjer — je bila v *Koščarčici* (deželno sodišče *Ormož*) sezgana na grmadi čarovnica *Tajčarca* iz Šalovec pri Središču. Ovadil jo je baje njen mlatec Cvenkl. Še dandanes kažejo kraj »Grmača«, kjer so jo sezgali. Kdor gre mimo, vrže kako suhljad. Ko je kup večji, se sezge. Slekovec pravi, da se je ime te čarovnice ohranilo v rodbinskem imenu Dovečar. *Tajčarca* je najbolj popularna spodnještajerska čarovnica, kljub temu, da nimamo o njej nikakih sodobnih poročil. Postala je legendarna oseba, kateri pripisuje ljudstvo različne čarovnije, ki jih bomo obravnavali v tretjem delu. (Kovačič Središče str. 406—407, Kremlj str. 198. Lapajne str. 233.).

B. »Klasična doba« čarovniških procesov (ok. 1660—1700)

se začne z zloglasnimi »hrastovškimi procesi«, ki so v ozki medsebojni zvezi. Iz vsakega procesa se rode novi procesi, tako da zavzamejo slednjič ogromen, epidemičen obseg. S temi procesi so v zvezi še nekateri drugi procesi, ki se vrše v Mariboru, v Štrassu in menda tudi na Vurbergu. Poleg teh se vrše pri raznih sodiščih še drugi čarovniški procesi, predvsem v Ljutomeru, kjer zahteva ta strašna blodnja v letih 1670 do 1690 daleč preko 50 žrtev.

1661

10. Dne 14. junija 1661 se je začel na *Hrastovcu* pred deželnim krvnim sodiščem Ivanom Andrejem Barthom veliki čarovniški proces zoper *Margareta Klajdič* in neko starko *Julijano*. Ta proces je zelo poučen, ker izvemo iz njega, kako so naše čarova-

nice zarotovale in zaradi fantastičnih sestankov s hudiči.

Margareta Klajdič, ki je bila že poprej od graščinskih upraviteljev Jakobu Oderta in Jerneja Rižnarja dobrohotno in ostro zaslišana, je izpovedala:

1.) Pred mnogimi leti je imela neka Roškerica s posestnikom Jurijem Maleničem mejni spor. Zato je prosila Roškerica Klajdičevo, naj ji pomaga začarati Maleniča. Obe ženski sta nato povzročili namenoma prepričanje Maleničem ter mu pri tej priliki iztrgali šop las. Lase sta izročili čarovnici Julijani, ki je začarala Maleniča (s pomočjo njegovih las) tako, da je bil Malenič celo leto bolan.

2.) Pred prilično enim letom je grajski sluga Filip Gomilšek pretepel Klajdičevo s palico. Klajdič je vzela nato kos skorje od te palice ter jo izročila Julijani, ki je začarala slugo tako, da je zbolel na mrzlici. Ker pa je Gomilšek prošil v božjem imenu in pri 5 ranah Kristusa, naj mu povrne zdravje, ker bi se moral sicer z nožem usmrtiti, mu je pripravila Julijana čarovniško zdravilno kopel, ki jo je napravila iz raznih zelišč kakor iz »9 felberne Ruethen, Fuepper Kraut, Guld-Kraut in Khronobethern«. Ko se je sluga dvakrat okopal, je bil zdrav.

3.) Pred 3 leti je imela obtoženka prepričanje z županom Simonom Frasom zaradi enega polovnjaka vina, Julijana in že pokojna Jurčičeva viničarka, sta ji zato svetovali, naj začara z drobci lečovke, s katero jo je župan tepel in z njegovimi lasmi, županu bolezen. Ko je dobila te stvari, ste Klajdičeva in Apolonija zvrtili s svedrom, ki se je rabil pri napravi mrtvaške krste, v tiso (*»weisser Alber Baum«*) luknjo, ki ste jo zamašili z drobci lesa in z lasmi župana. Nato je začarala *Margareta Klajdič* župana z naslednjimi besedami: »*Jaz Margareta zarotim glavo, ude in drob krščenega, birmanega in blagoslovljenega človeka Simona Frasa, da zboli, ohromi in oslabi pri trojnem imenu boga očeta in sina in svetega duha amen.*« Te besede je izgovorila trikrat. Zbolela pa je *županja*, ker je Apolonija prinesla pomočtoma njene lase. Pozneje je dala Julijana Klajdičevi neke praške (*»ain gröbs und ain schwarzes Pülverl«*), ki ga je vsula županja v kopel, se okopala in tako ozdravela.

4.) Julijana je naučila Apolonijo kako se morajo krave pokaditi s hostijo, da dobe več mleka.

5.) Pred poldrugim letom je prinesla Apolonija Klajdičevi, ker se je pri-toževala, da jo vi sovražijo, v koščku papirja posvečeno hostijo ter ž njo pokadila klet.

6.) Žena Mihaela Krivca iz Žrjave pri Mariboru je pripovedovala, da se sovražniki zopet sprijaznijo, če jedo pogance iz moke, v katero se da posvečena hostija. Krivčeva je zvedela za to sredstvo od neke Korošice, ki je preizkusila to sredstvo pri svojem možu. Poprej je mož Korošico sovražil; sedaj pa živi ž njo v miru.

7.) Pred kakimi 10 leti je obiskala Klajdičeva Julijano na njenem domu. Razen njih sta bila navzoča še Julijana hči Jerica in neki tkalec Štefan. Vsi so pridno popivali, proti večeru pa je poklicala Julijana še hudiča, ki se je pokazal v podobi mladega moža z rdečim plaščem in črno kاپico. Hudič je ž njimi jedel in pil ter delal razne burke z Julijano in Jerico. To pa ni bilo Klajdičevi všeč in je odšla.

8.) Kmalu nato je šla obtoženka v Št. Lenart, kjer je popivala v hiši nekoga Lampertiča. Ko pa je šla domov, se ji je pridružil vrag v črni podobi in v črni obleki. Na rokavah je imel kremplje. Iztrgal ji je bakljo ter jo z bakljo pretepaval. V bližini Lormanjskega (vas Lormanje) križa jo je pod nekim hrastom trikrat spolno rabil ter zahteval od nje dušo. Na njegovo povelje je obtoženka zatajila Boga, Marijo in vse svetnike. Tudi jo je s kremplji zgrabil za glavo, tako da ji je tekla kri. Hudič je bil mrzel kot led. — Nekaj časa pozneje je šla Klajdičeva s svojim možem zopet mimo imenovanega križa. Takrat se ji je pokazal hudič v podobi grašinskega lakaja, pregnal moža in imel ž njo v gozdu celo noč opravka. Ko je prišla naslednje jutro k mlaki Kormarnik (blizu Hrastovca) je bila popolnoma zmešana. Doma je povedala svojemu možu vse, kar se je zgodilo. Mož jo je škropil z blagoslovljeno vodo in jo kadil z blagoslovljenim kadiplom. Tudi ji je rekel, naj gre v Maribor k spovedi. Vse to pa ni nič za leglo.

8. Kake tri leta pozneje, in sicer neko soboto, so se sešle Klajdičeva, Julijana in neka že pokojna Prandlova

viničarka Jera v hiši imenovane viničarke. Nenadoma so se pojavili trije hudiči v podobi godcev: eden je bil obrit, ostala dva pa sta imela črne brade. Ta družba je jedla telečje meso (sobota je bila takrat še posten dan) in pila vino. Golobradi hudič je plesal s Klajdičevko do polnoči ter jo potem spremil domov. Spotoma se mu je vdal. Hudiča je občutila v telesu kot led. Pri tej priliki ji je hudič prigovarjal, naj zakolje svojega moža.

9. Neko soboto pred 10 leti je prišlo k obtoženki in k Julijani 6 hudičev v podobi čudnih hrvatskih dečkov. S seboj so imeli gorečo kočijo, v katero je bilo vpreženih 6 črnih in rogatih konj. S temi hudiči se je odpeljala na križišče pri Sv. Lenartu, kjer se jim je pridružila Julijana. Nato so se odpeljali na Ogrsko. Pri nekem križišču sredi polja so izstopili in obhajali satansko pojedino. Meso, ki ga je pripravila Julijana, je bilo neokusno in neslano. Eden izmed hudičev je točil rdeče vino iz nekega križa. Tudi so vsi skupaj plesali. Ko so zapeli petelin, so se vrnili domov.

Naslednjo soboto sta imeli Klajdičeva in Julijana sestanek s satanom na nekem križišču. Vsi so šli skupno do Drave, kjer jih je hudič v bližini Dogoš (kjer je doma mnogo čarovnic) prepeljal v čolno preko reke. Na drugem bregu so jih čakali štirje hudiči v gorečem vozu s šestimi črnimi konji. Tako so se peljali na Rogaško gorro. Tam so v družbi neke neznane starke jedli in pili. Ta starka in Julijana sta skuhalo v piskrih še točo, ki se je vsula po Hrvaškem. Nato so se vsi odpeljali domov.

11. S semenom, ki sta ga »napravila« hudič in Julijana in ki ga je dobila Klajdič v nekem zavitku v dar, je Klajdičeva še začarala krave županje Neže (blizu Št. Lenarta) z naslednjimi besedami: *»Jaz Margareta zapovedujem in preženem vse mleko in vse moči iz krav sosedja Štefana Šerverina, iz njihovih nog, iz njihovega drobvoja, iz rogov, iz vimen in iz vsega teleša, tako da preidejo vse te moči v Nežine krave in da imajo dovolj mleka in smetane. Tako se naj zgodi krščen, birmani in blagoslovljeni Neži v imenu velikega Boga očeta in sina in svetega duha amen.«*

11. Slednjič je Klajdičeva priznala še, da je skušala po nasvetu hudiča

izvršiti v ječi samomor s tem, da si je prebodla s šivanko žile. Iz rane pa ni prišla kri.

Dne 18. junija sta bili Margareta in Julijana konfrontirani. Julijana pa se je delala slabo in bolno ter ni hotela ničesar slišati in govoriti. Nato je pozval sodnik Margareto, naj pove Julijani v obraz od točke do točke vse njene hudobije. Julijana pa je rekla samo: »Kaj hočem na te hude besede odgovoriti?« Sodnik pa ni — po lastnih navedbah! — razumel smisla teh besedi. Zato jo je skušal pregovoriti k priznanju — »z lažno torturo«. Pa tudi to ni pomagalo. Odpeljali so jo v ječo, kjer pa ni hotela jesti niti piti. Naslednjega dne ob 11. uri je Julijana »na čudovit način« (»wunderbörlicher Weiss«) umrla. Sodnik pa je zapisal v protokol: »Ne ve se, če je umrla naravne smrti zaradi svoje visoke starosti ali če jo je zadavil hudobni duh.«

Dne 22. junija je obsodilo sodišče Margareto Klajdič na smrt. Sodba se glasi v izvlečku (izpuščeno je le naštevavanje »zločinov«): »Čeprav je grešnica zaradi strašnega zločina čarovnije in preklinjanja Boga... zaslužila, da se jo vleče na morišče in ščiplje z žarečimi kleščami in slednjič sežge, se jo vendar, ker je nerazsodna ženska in ker ni čarala v svoj prid, pomilosti tako, da jo vodi rabelj na morišče, ji odseka tam glavo, sežge truplo na grmadi, prah pa uniči. Bog bodi milostljiv njeni ubogi duši!« Ta sodba se je izvršila še istega dne. (St. G. Bl. III/3, str. 138—148; Byloff, str. 40 do 42.)

11. Istega dne (22. VI.) se je začel proces zoper soudeleženko *Apolonijo* zaradi hudodelstva onečaščenja hostije (sacrilegium). Ker je storila obtoženka to dejanje v čarovniške svrhe, moramo tudi ta proces prištevati k čarovniškim procesom. Iz spisov izve mo, da je bila obtoženka delavka, stara okoli 26 let in da je imela dva nezakonska otroka. Svojega priimka ni niti sama poznala. Dobrohotno in (tri-krat) ostro izprašana je priznala, da je na prigovarjanje Margarete Klajdič, ki je svojo izpoved s smrtjo potrdila, šla okoli Velike noči v cerkev k Sv. Juriju k spovedi in obhajilu, vzela po obhajilu z golo roko posvečeno hostijo iz ust ter jo zavito v košček papirja izročila Klajdičevi in njeni dekli Marini. Vse tri ženske so skuhale hostijo s koreninami in zelišči ter se s kuhano vodo umile. Storile so to, da bi se Marina gotovo poročila in da bi odvrnila od sebe sovražstvo. Obtoženki je bilo tudi znano, da zdravi Klajdičeva s kajenjem, umivanjem in drugimi podobnimi sredstvi ljudi. Dne 27. junija je bila Apolonija obsojena na smrt, »ker ni vzela samo »continens« (t. j. monštrance), temveč celo »contentum«, t. j. najsvetejši zakrament iz svojih grešnih ust s svojimi umazanimi rokami« ter ga uporabila v čarovniške svrhe. Z ozirom na to, da je nerazsodna ženska in da ni čarala v svoj prid, jo je »pomilostilo« sodišče tako, da jo je rabelj obglavil in nato truplo sežgal. Sodba se je izvršila še istega dne. (Viri kakor k 10.) Usoda deklice Marine nam ni znana. Domnevo je bila tudi ona obsojena na smrt.

Svetloba, ki je potrebovala 40 milijonov let do zemlje

Svetlobno leto je, kakor znano, neka mera, s katero zvezdoznanci označujejo razdalje med nebesnimi telesi. Svetlobno leto je oddaljenost, ki jo svetloba prehiti v enem letu. Če upoštevamo, da se svetloba razširja s hitrostjo 300.000 kilometrov na sekundo, potem si pač lahko predstavljamo, kako ogromne morajo biti razdalje, ki se merijo na svetlobna leta. Zadnje desetletje se je že itak lepo število svetlobnih let, ki nas ločijo od nekaterih ozvezdij, pregej zve-

čalo. Poprej so vedeli, da so nekateri zvezde Rimske ceste oddaljene od zemlje 10.000 svetlobnih let. To je bilo največ. Z novim načinom merjenja je uspelo študirati zvezde še preko mejâ Rimske ceste. Z orjaškimi teleskopi observatorija na Mount Wilsonu v Ameriki, je uspelo izmeriti oddaljenosti nekaterih spiralnih meglâ, med njimi tudi Andromede, o čije oddaljenosti so bila naziranja zvezdoslovcev močno navzkriž. Izračunali so številke, kakršnih nihče ni

pričakoval. Našli so, da so spiralne megle izven naše Rimske ceste ozvezdja enake razsežnosti kakor ta, in da znašajo njih oddaljenosti od zemlje okoli milijon svetlobnih let.

Rekordne oddaljenosti

Zadnja leta, posebno v novejšem času pa so astronomi potolkli tudi ta rekord. Na nebu, na prav skromnem prostorčku so odkrili skupino prav majhnih spiralnih meglic. Ze iz gneče in razmeroma majhne dozdevne svetlosti ter razsežnosti so lahko sklepali, da so našli še bolj oddaljene spiralne megle, katerih vsaka je neizmeren sistem nebesnih teles, nekak otok vseмирja kakor Rimska cesta ali Andromeda. Nekaterim teh meglâ so izmerili oddaljenost na 10 milijonov svetlobnih let. Za neko skupino, ki sestoji iz 2775 spiral, pa so mogli do slej oddaljenosti posameznih le približno oceniti. Tako domnevaljo, da je ena izmed njih oddaljena 10 milijonov, neka druga pa 30 do 40 milijonov svetlobnih

let. Za neko tretjo, dosedaj še ne izmerjeno skupino računajo celo še z večjimi številčkami in bi bila potemtakem ta skupina najbolj oddaljeni zvezdni sistem, kar jih sedaj poznamo.

Starost ozvezdij

Bolj važno kot prodiranje v čedalje večje globine vseмирja: prostora, bo v bodočnosti pogled v globine časa. Oddaljenosti, ki so jih izračunali astronomi pričajo namreč, da zemljani danes opazujemo spiralne megle: ozvezdja sorodna Rimski cesti, v takem razvojnem stanju, v kakršnem so bila pred milijon leti, druga pa celo pred 30 in 40 milijoni let. Ako so vse omenjene spiralne megle navzlic velikanskim medsebojnim oddaljenostim nastale istočasno in so se vse enakomerno razvijale, potem si ljudje, ki v štiridesetih letih nastanemo, doživimo in izginemo, lahko predstavljamo, kako malo pomeni doba 30 ali 40 milijonov let razvoja v vsemirju.

.....

Diagnoza oči na 12.000 km — novo čudo tehnike

V osrednjem brzojavnem uradu v Berlinu so v oddelku za Transradio napravili te dni zelo zanimiv poskus. Neki berlinski pacient je hotel konzultirati nekega specialista v Buenos Airesu. V ta namen so brezžično poslali sliko mrežnice bolnikovega očesa v Argentino, nakar je tamošnji specialist radiotelegrafično poslal diagnozo bolezni. Poskusu, ki se je popolnoma posrečil in ki ga smemo po vsej pravici šteti med najpomembnejše dogodke na polju zdravstva, so prisostvovali ravnatelj družbe Transradio, več specialistov za oči in berlinski argentinski poslanik Rastelli.

Na sliki: Prenešana mrežnica.

H. H.

Libijska pokrajina

Peljemo se po novi cesti proti severo-vzhodu. Ravna je, kakor bi jo potegnili z ravnilom in gre čez nabrežno ravnico v Tocco in El Merg. Od Benghasija v Tocco je 80 km, iz Tocco v El Merg pa še nadaljnjih 40 km. Ob tej nabrežni ravnici, ki jo Arabci imenujejo Es Sahel, se vlečejo v daljavo precej visoke planine, ki pa vendar niso planine, ampak navadno obrobno plosko pogorje. Ves ta svet se zdi kakor sklad morskega kamenja, katerega ni motila izza stvarjenja sveta nobena katastrofa. Vse je tako mirno, tako razsežno, pokojno, kakor da se je ustavil čas in nehal prostor — ampak, kar vzbuja našo pozornost, je okolica, če jo sploh moremo tako imenovati. Ustavimo vozilo in izstopimo. Botanični strokovnjaki malone vriskajo od veselja, botanični amaterji strmijo. Marsikakšno vrsto iz svoje ožje domovine najdejo tu — vendar se zdi vse tako novo in krasno. Poleg znanih rastlin pa rasejo tu še nove, neznanne in skrite, da, naravnost nedostopne spričo bodičevja, ki jih čuva pogube.

Peljemo se naprej. Pol ure brzimo kar se da naglo — na obeh straneh ceste se ponavljajo iste slike rastištva. In vse je ostalo tako in tam kakor poprej, le sinji obrobek pogorja se nam je primaknil za spoznanje bliže. Zdaj zdaj pokuka s severne strani višnjevo morje, ki se preliva med dvema dunama. To je kakor zagoneten pogled, ki bi rad proniknil do dna duše in pretrse človeka... Peljemo se še eno uro. Nobene hiše, nobenega živega bitja. Pač, majhna karavana, nekaj kamel in oslov, par ljudi. In že jih je požrla ravnina. In zdaj beduinska naselbina, rjavi šotori, ne koničasti na vrhu, marveč ploski. In sredi tega skalovja med golimi pečnami oaziče trave.

Defekt avtomobila nas prisili, da se nehote ustavimo pri drugi beduinski naselbini. Odmor porabim za kratek sprehod. Napravim par korakov — a nekaj korakov je v tej neskončni ravnini smešna reč, zakaj niti sto, niti tisoč korakov ne pomeni mnogo. Zdi se mi, da tičim na mestu in ne pridem nikamor naprej, da se pogrezam v lijak, nad katerim se pokrajina na vse strani dviga.

Ogledujem trnje in cvetje, gladko in hrapavo, molčeče in govoreče in dobi-

vam vtis, da gledajo vame znaki arabske pisave, da mi govori arabski jezik iz zemlje: hrapav, guturalen, konsonantičen, prav takšen kakor ta grm, ki se je prilagodil suši in je resigniral na vse, kar spominja na meso in kri in se je izpremenil na vročih tleh pod nebom, ki pozna malo blage rose, v suho okostje, pa se je še to omejilo le na najnujnejše organe, to je, postalo je anorganično in dobiva kamenito prav puščave. Kakor podoba te stepe, takšna je

Beduinec

tudi arabska pisava, tako se glasi arabsčina. Ploska znamenja se pojavljajo kakor praznine med zvitimi klini. Skoro v vsaki besedi se ponavlja peščeno-barvni in kratki glas *ā*, ki je skrit v goščavi konsonantov; to je gola zemlja med kamenjem in nizkim grmičevjem. Toda med drugim vidimo tu tudi zelišča, rože in kakor je njih barva ostra: tako se pojavlja tudi v arabskem jeziku mestoma rezko naglašanje, prelomi, ko tega najmanj pričakuješ. To so odrezani stavki, samoglasniki a z aglutiniranimi skupinami konsonantov, ki se sunkovito pojavljajo v govoru. Tudi poteze pisave očitujejo te obrise, izpade in trnjevitost. Kakor se prebija stepa skozi vegetacijo, kakor se pojavlja tu in tam šop trave ali drugega rastlinja, takšna je tudi najbolj cvetoča arabska govornica: kratka, nakopičena, v taktu prekinjena. En sam takt obsega često

devef, deset zlogov, potem pa se zaključí z ostrim padcem. Da, podoba je, kakor bi ta jezik, sličen vegetaciji, hotel prebiti molk puščave po svojih ritmičnih zakonih.

Enaki pogoji ustvarjajo enake simptome; v barvi sta si slična človek in zemlja, pogled Arabca je podoben pogledu kamele — samo z razliko, da se odpira kameli večji razgled kakor Arabcu. Tudi hoja ljudi in živali je precej slična. Zdi se, kakor bi bili Arabci ploskonog rod, zakaj njihova noga se vse drugače dotika tal kakor naša. Beduinci in nomadi so visokih nog, oblika njihove noge je živalsko lepa, vitka in ozka in noge njihovih žena so podobne nogam gazel in oslic, ki žive tukaj na robu puščave.

★

Kyrenaïke ne morem pozabiti, še manj pa ostaviti, dokler ne popišem naše druge ekspedicije v Soluch. Peljali smo se v El Merg. Nebo je žarelo ob zahajajočem solncu kakor morska roža. Bilo je krasno in grozno hkrati. Valovi barv so se zivali čez zeleno stepto, ki se je vtapljala v mraku. A dočim šo se risale na stepi rdečkaste proge, so bili robovi dolin višnjevkasti, in šele zdaj si mogel razločiti njih konture. Zdelo se je, kakor da je pokrajina razrezana na kose, da se vrsti kakor notni sistem. Vsi ostali glasovi svetovne partiture so molčali, samo godalni instrument, morda čelo, je pel brez konca in kraja svojo daleko, tujo melodijo... Še vedno slišim skozi fanfare in pozavne zapadnega neba protisolo prevrnjenega, na tleh ležečega kipa Memnona. Ta kamen je v večernem solncu oživel in se giblje ter poje otožno domačo pesem o nerazumljeni, a osrečujoči otožnosti... Prihajajo mi na misel palme pri Benghasiju, ki se pred krvavim morjem kakor pošasti dvigajo proti nebu. Vidim lagune, pred katerimi se širi ravnino zrcalo morske vode, tako da se globina v lastnem odlesku poglablja. In v ozkem pasu se to barvasto nebo izpreminja v pekel... Toda zdajci obrnem vsemu temu hrbet in se zamaknem zopet tja, odkoder prihaja kamnita pesem, ki nastaja tam, kjer se spajata nebo in zemlja v mističnem dotiku. In duša se jame potapljati v melanholijo, ki je stara kakor ta svet...

Šestdeset km do Solucha smo se peljali z ozkotirno železnico. Italija krepko kolonizira vzdolž svojih dveh

severnovzhodnih libijskih železniških prog. Ko smo se odpeljali iz Benghasija, je stopilo v vlak vse polno delavcev, ki so bili namenjeni v »predmestja«, kjer je količkej vode. Zapuščali so vlak od postaje do postaje.

Če bi vedeli, da pride dva dneva po našem odhodu v El Merg do spopada med domačini in Italijani in da je vlak, ki se z njim peljemo, oborožen s strojnícami, bi se marsikdo izmed naših popotnih tovarišev odrekel vožnji. A vse to smo izvedeli šele pozneje. Ko smo spraševali, če je vlak pripravljen za obrambo, so nas vojaške oblasti smeje zagotavljale sigurnosti.

Dežela je ravna kakor miza in spada k tisti nabrežni planoti, katero smo že prevozili med Benghasijem in Tocco. Pač, razlika je le — ta pokrajina tu je širja od one. Daljna obala z morjem se vleče natančno proti severu in jugu, ozemlje, ki se peljemo skozi njega, spada torej že k nabrežju Velike Sirte.

Ti kraji so prej stepta zelišč kakor stepta grmičevja. Rastline žive samo eno leto in ko dajo semena od sebe, pomrjejo. Zimska deževja obude semena k življenju in jim nudijo pogoje, da vzkale in se razvijejo. Rastlinske vrste pa so tudi tu enolične. Povsod vidiš ene in iste poganjke, ene in iste cvetove. In vendar: tla so tukaj drugačna.

Čudno lastnost kažejo nekatere rastline. Kjer rase *ranunculus asiaticus*, se pojavlja v velikanskih množinah in kjer se začne *chrysanthemum*, ne rase nič drugega; prav tako izpodrine *affodill* vse druge rastline, kjer se pojavi. Podoba je, da prevladuje tukaj tajni zakon serije, ki popolnoma obvlada floro. Zdi se nekako tako, da mora rastlina imeti če ne čas, vsaj prostor. Hoče ali mora to? Kdo ve? Skupnost se vidi našemu pojmovanju zakon — za rastlino pa ne pomeni nič drugega nego občutek, prav, nekaj, kar se razume samo po sebi. Povsod na svetu vidimo, da drži to, kar skupaj spada, skupaj. Ti zakoni sicer niso pisani, ampak vendarle obstojajo.

Vlak prežene ptiče, nekakšne sokole in škriance. Dva ptiča sta se dvignila na pot in letita proti Egiptu, v smeri Nila... A kaj je tam za morjem, kakšni rjavi griči? Kamele, črede kamele so, ki napravljajo vtis, kakor da se puščava premika.

Iz Solucha se peljemo zopet z avtomobili. V stepi srečamo velikanske čre-

de ovac, rjave trope kamel na paši. Mnoge živali so silno mršave, vidi se jim, da so izmučene po dnevnih marših in da so nosile težka, pretežka bremena.

Potem jo potegnemo dalje skozi obrobno gorovje Džebel in zavozimo v morje, pravicato morje rož chrysanthemum leucanthemum. Na naših travnikih vidimo ta cvet kot drobno, ponižno marjetico, tukaj pa je zlatorumena, steblo pa doseže višino celega metra. In kamor se ozreš — morje teh rož... Vse je rumeno, da se ne samo v puščavi, ampak tudi v človeku zgane radosten občutek življenja.

Stepa in puščava se radi igrata s protislovji. Toda i ta protislovja se strnejo v totaliteti njihovega bitja...

Oglasile so se prepelice iz najneposrednejše bližine. Še enkrat si ogledam zlato morje pod sinjim nebom in vidim, da leži tam na vznožju Džebala čisto, da, prozorno jezero. Kako, da ga nisem opazil poprej? Ah da, pomislim, fata morgana! Toda ne — in vendar! Sapa veje od severa, prah se dviga, zrak je vroč — očesu pa se zdi, da gleda resnico in se — vara! Daleč, daleč na jugu se dvigajo nekakšne planine... Tudi to je fata morgana.

Človek bi gledal in gledal brez prestopanka, a že nas kličejo na odhod. Treba je odriniti ne da bi človek videl vse, kar mu more varljivega nuditi narava v tem kamenitem svetu, pod sinjim nebom in rumenim morjem rož.

Obročkani ptiči

Jata vivkov ali prib je ušla 19. decembra 1927. zvečer iz Cumberlanda v Angliji in prispela 20. decembra pod noč v Novo Fundlandijo. Preletela je torej Atlantik v 24 urah. Ameriški in britski ptičarji so mogli to dognati, ker je eden teh vivkov nosil na nogi obroček s št. X 5064, ki so mu ga pritrdili v ornitološkem društvu »British Bird«. Obročkanje pa je tokrat le po naključju pomagalo nadzirati osamljen zgled ptičje selitve, kajti pribe je bil zanesel vihar zoper njih voljo. Obročkanje ptič se danes jako širi v znanstvene svrhe. Omogoča proučevati prava preseljevanja krilatcev, kar je zanimivo z naravoslovskega, pa tudi gospodarskega vidika, namreč za lovce.

Njega dni se je mislilo, da ptice selke prihajajo od severa, zaradi mraza, in da merijo na jug, odkoder se na spomlad vračajo v obratnem pravcu. Kasneje so doznali, da se veliki pokret operjenih alahasverov naravnava od severovzhoda proti jugozapadu Evrope, vendar se ni moglo točno ugotoviti, odkod, kod in kam potujejo. Z obročkanjem so prodrli precej globoko v to skrivnost. Po vsem svetu stoje dandanes ptičeslovne stanice, kjer obročkajo na stisnoče brzkrotilih selivcev. Te postaje razpolagajo z obsežnimi zemljišči, koder gnezdi velika množina vsakovrstnih ptič. Preden godenčiči poletijo, jim pritrdijo na nogo aluminast kolobarček z imenoin postaje in zaporedno številko iz

seznama. S tem kolutom nad krempljici prično svoje križarjenje. Kadar se posreči ujeti starca, ga takisto okolitijo ter izpuste. Ta običaj je privedel do presenetljivih spoznanj. Tako so na rtu Dobre nade zasačili štorčlo, ki je malo prej dobila svoj obodec v postaji Rossiten na severnem Nemškem blizu Königsberga. To je bil imeniten polet iz Evrope v Afriko; povzročil je silno pozornost v dobi, ko so obročkali le malo ptič. Rossitenska postaja je bila menda ena prvih v Starem svetu. Pred vojno je dr. Thiemann, ravnatelj tega ornitološkega zavoda, priobčil v brošuri uspehe obročkanka. Obravnal je vse primerje ujetih »okovancev« in načrtal zemljevid njihovih selitev, kolikor se je dalo po dobljenih obvestilih, osobito za galebe iz svoje postojanke. Zatem so se osnovali slični zavodi na Švedskem, Nizozemskem, Češkem, Danskem, v Švici, Angliji in Franciji. Najbolj slovejo: muzejski v Stockholmu, Skovgaard pri Viborgu na Danskem, Nat-Hist-Leiden na Holandskem, v Goteborgu, v Sempachu (Švica), praški, helgolandski, Withesby High, Holborn v Londonu. Na Francoskem se obročkari po raznih mestih, a vse z napisom »I. R. A. Versailles, France« (Institut raziskavanj agronomskih). Vodje vseh postaj so med seboj v pismenih odnosjih. Kdor ujame ali ubije obročkane ptiča, mu na željo to sporoči osrednji ravnatelj Chappelier, Etoile de Choi-

sy, Versailles, ki je v stikih z inozemstvom. V prid vedi naj bi vsak imetnik poslal dobljeni obroček na primerno vodstvo. Razumniki pošiljajo vesti o ujetih pticah lovskim glasilom. Tudi pri nas naj bi vsak storil znanosti to uslugo.

V svojih neizmernih parkih, koder nihče ne hodi na lov, obročkajo tudi Američani mnogobrojne ptice. Veliko

njih se po končanih blodnjah vrne v prvotna bivališča, kjer jih živ krst ne nadleguje. V romanskih deželah perotarji niti od daleč niso toliko varni in dosti jih stori žalosten konec navzlic sivemu prstanu. L. T. (Glej članka »Obročkanje ptic in njih selitve« v »Žis«, knjiga V, str. 284. in »Zakaj se ptice selijo«, knjiga V., str. 694.)

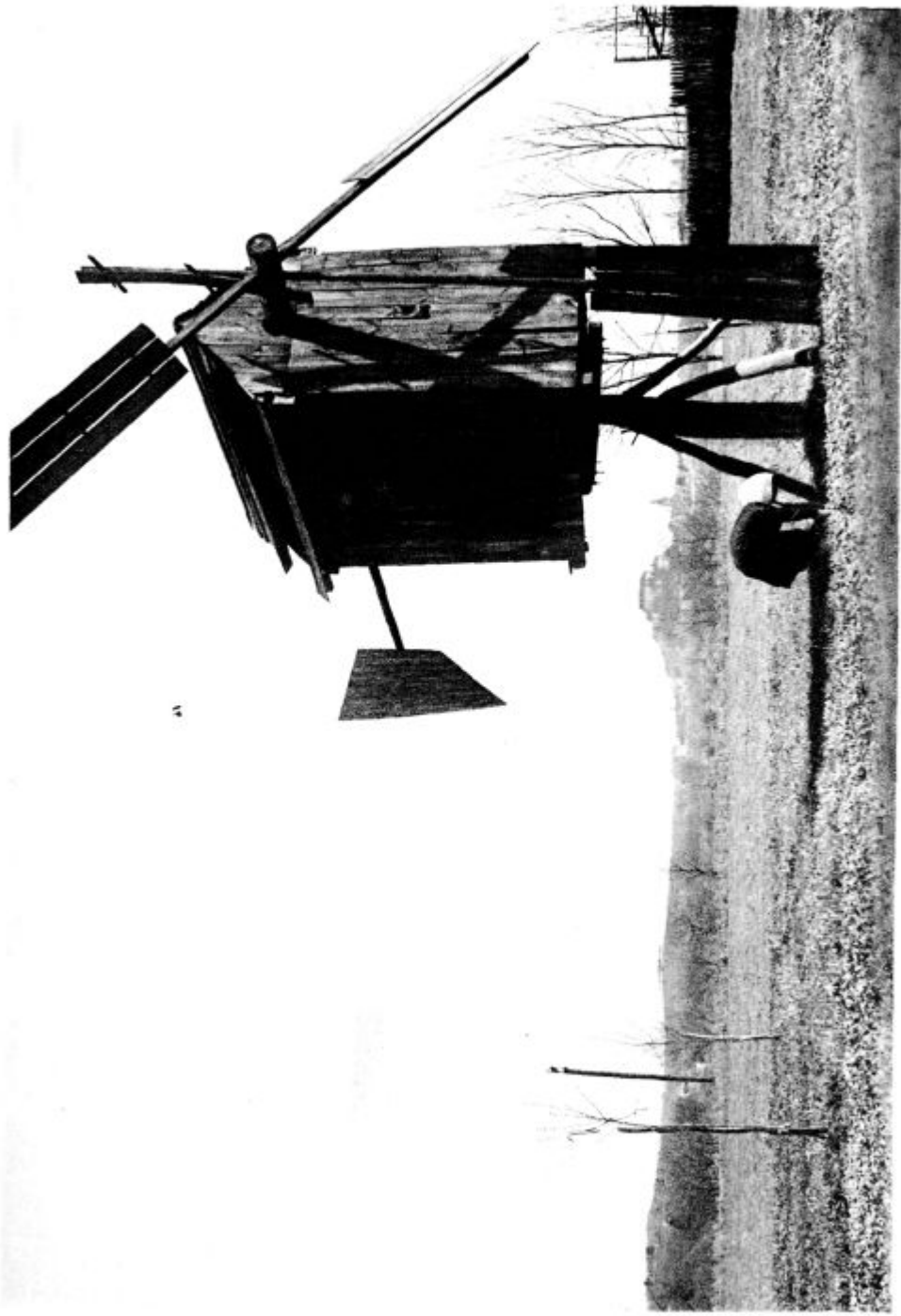
Snemanje živalskih glasov na zvočni film

Današnja umetniška priloga

»Mlin na veter pod Ptujem« po originalu Frana Škodlarja

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljeva ul. 5. Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVASKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Mlin na veter pred Ptujem